

Segregationens motsägelsefullhet

Förorten är en del av det moderna projektet. Förortslivet skulle modernisera människan och lösa problemen med den "omänskliga staden". Men det senaste decenniets urbanisering och inflyttning till storstadsregionen parallellt med tilltagande segregation har skapat ett alltmer fragmentiserat stadslandskap. Detta ställer den fysiska planeringen inför helt nya utmaningar.

De offentliga rummen blir segregationens motkrafter. Denna rapport undersöker den fysiska omgivningens och den byggda miljöns betydelse i det segregerade stadslandskapet. Studier av boendemiljön i en segregerad förort visar att även en segregerad miljö utvecklats till en hembygd för många av dem som bor där. Det som främst uppskattas är mötesplatserna i de offentliga rummen och deras möjligheter till möten och kontakter. Den modell för kunskap om den byggda miljöns betydelse som presenteras i rapporten kan ge en bättre grund för framtida planering. Modellen tar sin utgångspunkt i miljöns mänskliga värden och en lyhördhet för lokala kvaliteter.

Elisabeth Lilja, docent, universitetslektor på Samhällsplanerarlinjen, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Har de senaste åren forskat om den moderna förorten som livsmiljö, människosyn och samhällsplanering samt segregation och planering.

Serien Meddelanden från Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, handhas av en redaktionskommitté bestående av Gunnel Forsberg, Bo Lenntorp och Mats Widgren. En publikationskatalog finns på institutionens hemsida, www.humangeo.su.se. Skrifter beställs hos intendent Lars Wählin, tel 08-16 48 37, wahlin@humangeo.su.se.

ISSN 0585-3508
ISBN 91-972867-9-6

Kulturgeografiska institutionen

STOCKHOLMS UNIVERSITET, 106 91 Stockholm
Tel 08 16 20 00, Fax 08 16 49 69, www.humangeo.su.se

Segregationens motsägelsefullhet

Integrerad i en stadsdel – segregerad i staden

Elisabeth Lilja

Segregationens motsägelsefullhet

Integrerad i en stadsdel – segregerad i staden

Elisabeth Lilja

Kulturgeografiska institutionen
Stockholms universitet
2002

© Copyright Författaren samt Kulturgeografiska institutionen, 2002.
All rights reserved.
Samtliga foton Mats Pemer.

Kulturgeografiska institutionen
Stockholms universitet
106 91 Stockholm

ISBN 91-972867-9-6
ISSN 0585-3508

Printed by Intellecta DocuSys, Sollentuna 2002.

Innehållsförteckning

Förord	v
Abstract	vi
1 Inledning	1
1.1 Ett teoretiskt perspektiv på förorten	2
1.2 Segregationens motsägelsefullhet	2
1.3 Slutsatser för den fysiska planeringens praktik	3
2 Perspektiv på förorten	4
2.1 Förorten som stigmatiserad	5
2.2 Förorten som platsen för livet	6
2.3 Människan – omgivningen. En modern problematik	8
2.4 Identitetslöshet	9
2.5 Främlingskap	10
2.6 Marginalisering	13
2.7 En motkraft till segregation	14
2.8 En vision om det goda livet	17
2.9 Förorten i det moderna projektet	19
2.10 Den nya friheten i förortslivet	20
2.11 Identitet och främlingskap	20
3 Förortsmiljön som lindring eller belastning	23
3.1 Ett utifrånperspektiv på Malmvägen, Sollentuna	24
3.2 Presentation av området	26
3.3 Planering och byggande	28
3.4 Identitet och förankring	29
Atmosfären	30
Engagemang	31
Trygghet	32
Social förankring	33
3.5 Identitetslöshet och främlingskap	36
Otrygghet	36
Arkitekturen	37
Historiens frånvaro	38
Grannskapets förändring	39
Osynliga gränser	40

4	Segregationens motsägelsefullhet	43
4.1	Utifrån- och inifrånperspektivet	43
4.2	Glappet mellan planering och vardag	45
4.3	Ett nytt planeringsparadigm	45
4.4	Planering för social hållbarhet	47
4.5	Människosyn och planering	50
4.6	Planerarroller och människosyn	50
4.7	Att planera för identitet	52
4.8	Att planera för urbanitet	54
	Litteratur	58
	Otryckt material	60

Förord

Den forskning som legat till grund för denna rapport har genomförts inom ramen för ”Segregation och planering – ett mångvetenskapligt forskningsprogram” vid Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Projektet har genomförts med stöd från Byggforskningsrådet/Formas, som en del av forskningen om ”Staden som livsmiljö”, med forskningssekreterare Ingela Söderbaum som ansvarig. Programmet har fokuserat på segregation i moderna förorter ur ett mångvetenskapligt perspektiv med kvalitativt inriktade studier inom etnologi, kulturgeografi, arkitektur, miljöpsykologi och sociologi. De förorter som studerats i programmet är, förutom Malmvägen i Sollentuna som denna studie handlar om, Rågsved i Stockholm och Alby i Botkyrka. Under hela forskningsarbetet har funnits en nära samverkan med planerare i de studerade kommunerna genom en referensgrupp med Erik Barkman, Sollentuna kommun, Torsten Malmberg, Stockholms Stad samt Leif Hedtjärn och Bengt Eliasson, Botkyrka kommun.

Detta projekt har diskuterats återkommande med bostadsbolaget, planerare och politiker i Sollentuna kommun. Detta skedde inledningsvis med Sollentunahem och kommunledningen. Ett seminarium hölls senare, där de första resultaten redovisades. Ett utkast till slutrapport presenterades avslutningsvis vid ett seminarium med kommunens planerare och tjänstemän, de som arbetar i servicehuset, områdets arkitekt m.fl.

Resultaten har också diskuterats med planerare i andra kommuner i seminarier som ”Forum SBK” och ”Förort i fokus” på Stockholms stadsbyggnadskontor, utställningen ”*Stockholm at large*”, ”Bygga – bo och leva” under arkitekturåret samt på internationella seminarier. Projektet har vidare presenterats på seminarier med forskare inom BFR:s/Formas’ program ”Staden som livsmiljö” och ”Den uthålliga staden”, inom nordisk By- och Boligforskning, NSBB och i nätverket Nordisk Segregation, som etablerats av undertecknad med stöd av Nordiska Ministerrådets ForskarAkademi.

För alla värdefulla synpunkter som framkommit vid dessa tillfällen vill jag tacka referensgruppen samt alla i Sollentuna, Erik Barkman, Christina Johansson, tjeerna i receptionen och områdets arkitekt Åke Arell, som försett mig med unikt material. Ett särskilt tack till kollegorna vid Kulturgeografiska institutionen, särskilt Bertil Sannel. Sist men allra mest vill jag tacka alla boende på Malmvägen som ställt upp och generöst delat med sig av sina erfarenheter. Utan er medverkan hade studien inte kunna genomföras.

Abstract

Elisabeth Lilja (2002): *The Contradiction of Segregation: Integrated in the Neighbourhood – Segregated in the City.*

The aim of this project is to investigate the meaning of the built environment from an everyday-life perspective and its relevance to the current segregated urban landscape. The result shows that the problem of the segregated suburbs is not only a matter of how the suburb has been planned and built. A segregated suburb with its physical environment is a concrete phenomenon, as a part of the modern urban landscape, but at the same time something that up until now has not been possible to catch with existing models of planning praxis.

Within this project a new model for physical planning has been developed that can catch the human and social values of the physical environment of a suburb. The model consists of:

- A theoretical perspective of the segregated suburb as a living-place and the human and social meaning of the built environment, as a basis of the model.
- An empirical case-study of the meaning of the built environment to those who live in a segregated suburb, to specify the model.
- An analysis of possibilities and obstacles in physical planning to challenge the problems of segregation by planning for social sustainability.

1 Inledning

Bakgrunden till projektet är det senaste decenniets urbanisering och inflyttning till storstadsregionen parallellt med tilltagande segregation. Processen har skapat ett mer fragmentiserat stadslandskap med allt påtagligare rumslig åtskillnad och gränser mellan segregerade respektive icke-segregerade förortsmiljöer, som ställer den fysiska planeringen inför helt nya utmaningar. Detta projekt syftar till att fördjupa kunskapen om den fysiska omgivningens och den byggda miljöns betydelse i en så kallad segregerad förortsmiljö kopplat till frågor om framtida planering.

Segregationsproblematiken handlar å ena sidan om synen på förorten. Det som kommer i fokus här är människors skilda värderingar av förorten beroende på de olika perspektiv den genererar och hur människor värderar dessa skillnader. Segregationsproblematiken handlar å andra sidan om människors möjlighet att identifiera sig med och tillägna sig platser och att utveckla meningsfulla relationer, som kan stödja vardagslivet. Det som kommer i fokus här är den byggda miljön och den fysiska omgivningen och hur den utgör en grund för tillägnelse. Det handlar om den byggda miljöns betydelse för människors meningsskapande och rummets symboliska och expressiva sida.

Både problemet med segregation och bristande identitet har studerats tidigare, men i denna studie kommer de att undersökas på ett sätt som skiljer sig från tidigare studier, genom att ta utgångspunkt både i ett utifrån- och inifrån-perspektiv i samma studie. De två perspektiven har undersökts med olika metoder. Utifrånperspektivet omfattar en analys av synen på förorten. Inifrånperspektivet omfattar en fallstudie, där den byggda miljöns mänskliga kvaliteter beskrivs, analyseras och tolkas. Studien har genomförts med kvalitativ metod med strukturerade djupintervjuer av hur människor använder, upplever och värderar sin miljö.

Det överordnade syftet är att utveckla en ny modell som grund för framtida fysisk planering som kan fånga upp de mänskliga och sociala värdena i förortsmiljön i ett vardagslivs- perspektiv. Arbetet med att utveckla modellen grundas på tre delar som även speglas i textens disposition:

- Ett teoretiskt perspektiv på den segregerade förorten som boendemiljö och den byggda miljöns mänskliga och sociala betydelse, som grund för modellen.
- En empirisk fallstudie av den byggda miljöns betydelse för dem som bor i en segregerad förort, där modellen preciserats.

- En analys av den fysiska planeringens möjligheter och begränsningar att anta de utmaningar som segregationen ställer och att planera för social hållbarhet.

1.1 Ett teoretiskt perspektiv på förorten

I projektet presenteras ett perspektiv på dynamiken människa – miljö som visar den fysiska omgivningens sociala dimension. Den fysiska omgivningen har således en social mening, som rör djupare strukturer i människors liv. Omgivningen kan ha både etisk och existentiell betydelse beroende på hur människor använder sin miljö och vilka värden de tillskriver den.

Synen på omgivningen innebär att individen är inplacerad i en speciell kontext, som en del i sin omgivning. Detta får konsekvenser även för synen på förorten. I projektet utvecklas ett historiskt teoretiskt förorts- begrepp, som får sin betydelse i ett specifikt samhälleligt sammanhang. Det är med andra ord inplacerat i ett speciellt tids- och rumssammanhang. Perspektivet innebär att förortens dimensioner kan preciseras: Förorten är det planerade, som är gestaltat och byggt i enlighet med vissa bestämda intentioner. Förorten är samtidigt det, som den som använder den upplever. Det handlar om tillägnelse och hur mening skapas i relation till omgivningen. Förorten är också platsen där social dynamik och kraft kan utvecklas, som kan komma till uttryck i något gemensamt skapat såsom atmosfären mellan människor och i sociala nätverk.

1.2 Segregationens motsägelsefullhet

Resultatet av studien av boendemiljön i en segregerad förort visar att även en segregerad miljö utvecklats till en hembygd för en del av dem som bor där. Anmärkningsvärt är att det är den fysiska omgivningen med sina speciella kvaliteter som bidrar till dessa upplevelser av identitet och förankring. Det är de urbana kvaliteterna i den studerade förortsmiljön som är speciellt uppskattade: mötesplatserna i de offentliga rummen och platserna.

Det viktiga som undersökningen visar är att det finns integrerande mekanismer i den byggda miljön, som fungerar men som inte syns. Segregationens motkrafterna finns just i de unika möjligheterna till möten och kontakter som den byggda miljön förmedlar. Studien visar vidare att de som upplever ett utanförskap eller utsatthet är de som särskilt uppskattar dessa möjligheter till kontakter.

Men resultaten visar samtidigt att den fysiska omgivningen försvårar för vissa människor att tillägna sig miljön och uppleva en identitet där. Det verkar vara svårt att värja sig mot det som arkitekturen förmedlar. Något som också försvårar tillägnelsen är upplevelser av historiens frånvaro på platsen, att utformningen av området och arkitekturen inte på något sätt knyter an till det

som fanns där tidigare. I dessa fall blir identitets- och meningsskapandet svårt eller omöjlig. Omgivningen upplevs som en belastning, som tenderar att tömma vardagen på mening.

Resultaten visar på segregationens motsägelsefullhet. I den segregerade förorten finns både de som upplever identitet, förankring och hemkänsla och de som lever i socialt utanförskap. De lever sida vid sida men utan kontakt sinsemellan. Hoten mot identiteten, som i vissa fall leder till utanförskap, finns både i relationerna till närmiljön i området och till det omgivande samhället. De har sin grund både i hur människor upplever sin omgivning och hur de upplever omvärldens syn på denna.

Mot bakgrund av den genomförda studien blir det möjligt att *precisera en modell för att ta fram kunskap om förortsmiljöns betydelse*, som grund för framtida planering. Kunskaper om förortsmiljöns betydelse måste sökas på två nivåer samtidigt:

- *med ett inifrån-perspektiv*, dvs. den mening den har för dem som bor där, och
- *med ett utifrån-perspektiv*, dvs. den mening den har för utomstående.

Förortens mening är således en *syntes* av värden, föreställningar, upplevelser och erfarenheter, där inifrån- och utifrånperspektivet samverkar.

1.3 Slutsatser för den fysiska planeringens praktik

Resultatet av detta forskningsprojekt visar att två problemområden står särskilt i fokus. Det ena handlar om den rumsliga åtskillnaden och gränsproblematiken dvs. att hantera problem som främlingskap och social åtskillnad i ett alltmer fragmentiserat förortslandskap runt innerstaden. Det andra är motverka utanförskap i miljöer där människor inte kan finna en identitet och förankring i sin omgivning, vilket i sin tur driver processen vidare.

De utmaningar som segregationsproblemen ställer till framtida planering är för det första att planera för identitet och för det andra att planera för urbanitet. Det första handlar om att hantera de hot som finns mot identitetsskapandet, som i värsta fall kan leda till känslor av utanförskap och rotlöshet. Den andra är att hantera ökad åtskillnad och gränser mellan människor både inom och mellan förorter för att motverka främlingskap.

Om planeringen ska kunna bidra till detta måste den knytas till verkligheten och vardagslivet. Den modell för kunskap om den byggda miljöns betydelse som tagits fram inom projektet gör det möjligt att få en bättre grund i framtida planering, där miljöns mänskliga värden och lyhördhet för lokala kvaliteter är utgångspunkter.

2 Perspektiv på förorten

Under det senaste årtiondet har segregationsproblematiken i Västeuropas storstadsregioner uppmärksamats som ett allt större samhällsproblem. Även segregationen i de nordiska storstadsregionerna har varit föremål för forskning sedan slutet av 1980-talet och nya forskningsprojekt initierades i slutet av 1990-talet. På den politiska arenan tas gång på gång nya initiativ till att starta integrationsprojekt för att bryta den negativa utvecklingen. Det senaste är regeringens storstadsdelegation som syftar till att bryta den etniska och sociala segregationen och verka för jämlika livsvillkor för storstädernas invånare i några utvalda särskilt "utsatta" förorter.

Trots all forskning om segregation finns fortfarande kunskapsluckor om segregationens kärnproblematik. För det första är det oklart vad som karaktäriserar segregationsprocessens mekanismer och dess dynamik i "utsatta" förorter. Vissa forskare menar att fattiga, marginaliserade områden ger marginaliserade människor.¹ Andra ifrågasätter detta och menar att segregationsforskningen problematiserar och stigmatiserar både de förorter där människor bor och de människor som bor där.² Den teoriutveckling som skett de senaste åren inom ett tvärdisciplinärt fält om relationer människa–omgivning och den byggda miljöns betydelse, har för det andra visat på en komplicerad dynamik som ligger till grund för människors identitets- och meningsskapande.³ Även segregerade förorter är platser för identitet och förankring – trots allt.

Denna tvärdisciplinära forskning visar också på stora skillnader mellan de boendes syn på sin miljö och den syn på samma miljö som finns som grund för planeringen. Detta ställer frågor om möjligheter och begränsningar att planera för social hållbarhet i framtiden. De sociokulturella processer som omformar städer och regioner ställer helt nya utmaningar och uppgifter för framtida planering. Idag finns behov av att ersätta det moderna planeringsparadigm som började utvecklas runt sekelskiftet som svar på industristadens problem och fick sitt främsta uttryck i 1930-talets funktionalistiska manifest som "Acceptera" och "Charta d'Athen". Detta planeringsparadigm hade sin grund i en övertygelse att alla samhällsproblem kunde lösas med tekniska och

¹ Se bl.a. Liljeström, R.(1978): Uppväxtvillkor, Andersson, R.(1998): Segregering, segmentering och socio-ekonomisk polarisering. PfmI 2/98. Uppsala.

² Se bl.a. Molina, I. (1997): Stadens rasifiering. Geografiska regionstudier nr 32, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.

³ Se bl. a. Människa och miljö. BFR G3:1996, Stockholm.

vetenskapliga metoder. Det senmoderna planeringsparadigm som nu börjar formuleras är mer kommunikativt orienterat och söker hantera kulturella och sociala skillnader mellan grupper i samhället genom att utgå från omgivningens mänskliga värden och skapa förutsättningar för kopplingar och möten. En förutsättning för detta planeringsparadigm är kunskaper om förorternas mänskliga kvaliteter ur ett inifrånperspektiv.

2.1 Förorten som stigmatiserad

Segregationens konsekvenser har dokumenterats och beskrivits och resultaten är samstämmigt nedslående.⁴ Segregationen har enligt dessa rapporter bekräftats och fördjupats allteftersom tiden har gått. Processen kan tyckas oöverblickbar. Ofta beskrivs segregationsprocessen som en konsekvens av den globala ekonomiska omstrukturering, som storstadsregionerna är en del av, med en ökning av arbeten inom servicesektorn och kunskaps- och forskningsintensiva företag och med en minskning inom traditionell tillverkningsindustri.⁵ Stockholmsregionen förlorade exempelvis 100.000 arbeten åren 1990-1995 inom denna sektor. Och arbetslösheten femdubblades under samma period. Samtidigt var Stockholm och de andra storstäderna de regioner i landet där de flesta nya jobb skapades men då främst inom andra sektorer.⁶

Denna förändringsprocess har haft konsekvenser för hela samhället men de är särskilt påtagliga för de skillnader i livsvillkor som utvecklats inom storstadsregionerna. Det som är karaktäristiskt är att skillnaderna i livsvillkor är knutna till en rumsligt geografisk åtskillnad och att dessa skillnader ökat inom storstadsregionerna under tidsperioden 1990 till 1997⁷. Boendesegregationen har alltså blivit allt tydligare under det senaste decenniet. Resultaten av den senaste storstadsutredningen visar att flertalet av de förorter som pekades ut som "utsatta" år 1990 fortfarande är "utsatta". Utvecklingen har lett till att segregationen bekräftats och fördjupats.

Resultaten pekar enligt vissa forskare på att en polarisering skett mellan olika grupper och marginaliseringen stärkts av både människor och förortsmiljöer (Andersson 1998). Situationen i de svenska storstadsförorterna har liknats med den utveckling mot ökad ojämlikhet som skett i de flesta väst-

⁴ Storstadsutredningen "Storstadsliv – rika möjligheter men hårda villkor" SOU 1990:36 och Storstadskommitténs underlagsrapport "Delade städer" SOU 1997:118. Om Stockholm även "Social atlas över Stockholmsregionen" Rapport 4. 2000 Regionplane- och trafikkontoret.

⁵ Hall, P. (1993): "Forces Shaping Urban Europe", Urban Studies, vol 30 (6) pp. 883-898. Sassen, S. (1991): The Global City, New York, London, Tokyo, Princeton, NJ.

⁶ Sedan mitten av 1980-talet har tillväxten i Stockholmsregionen varit dubbelt så hög som i övriga landet. Mellan 1985 till 1996 ökade BRP (bruttoregionalprodukt per invånare) med 200 miljarder för hela landet och 80 av dessa miljarder var tillväxt i Stockholm (Prop. 1997/98:165).

⁷ Storstadsutredningen, SUO 1990:36 och Storstadskommitténs slutrapport Delad stad, SOU 1997:118.

européiska städer under 1990-talet med "utsatta områden", social utestängning och minskad social integration.⁸

De senaste årens segregationsforskning har i hög grad fokuserat på problemen med ökad segregation och beskrivit hur den framträder med olika kvantitativa mått.⁹ Det är i vissa förorter marginaliseringstendenserna under 1990-talet fördjupats och de boendes villkor på olika sätt försämrats. Den redan negativa bilden av dessa utpekade förorter har än en gång bekräftats.

Människor har ofta betraktats som offer för torftiga miljöer, särskilt i vissa av miljonprogrammets förorter. Samtidigt är det så att många har sina rötter i dessa förorter och upplever dem som sin hembygd. I de utredningar som gjorts har emellertid beskrivningar av omgivningen reducerats till det fysiskt materiella och inifrånperspektivet tappats bort.

2.2 Förorten som platsen för livet

Förortslivet beskrivs ofta som problemfyllt, särskilt av utomstående. Men ur ett inifrån-perspektiv på förortslivet framträder också de positiva kvaliteter som trots allt finns i dagens förortsmiljöer.

I efterkrigstidens förorter har nya former av vardagsliv utvecklats på gott och ont. Förorten har blivit en hembygd för många. De som bor där har tillägnat sig sin omgivning – husen och arkitekturen. Olika platser har blivit favoritplatser och favoritstråk. Förortsborna har format förorten till en värld känd endast av den som lever där. Här har de haft friheten att skapa något nytt; de har sluppit vara färdigdefinierade eller bundna av traditioner och givna spelregler. Förorten har gett den moderna människan möjligheter att påverka sitt öde och skapa en värld åt sig – möjligheter som också utnyttjats.

Men förortens miljö har samtidigt gjort människor mer utlämnade och beroende av sin omgivning. Det verkar svårt att värja sig mot de uttryck som den fysiska omgivningen förmedlar i förortsmiljöer som är torftiga och tråkiga. Då blir omgivningen snarare bli en belastning, något som tenderar att tömma vardagen på mening.

I efterkrigstidens modernistiska miljöer existerar flera hot mot identitetskapandet då många miljöer har en påtaglig brist på mening för dem som bor eller vistas där. Särskilt tydligt är det när det gäller möjligheter att utveckla något gemensamt. Resultatet kan bli känslor av utanförskap och platslöshet, vilken i sin tur leder till större avstånd mellan människor.

Miljön i förorten är problemfylld på olika sätt. Ur individens perspektiv är fragmentiseringen påtaglig till följd av funktionsuppdelning och specialisering. Ur ett makro-perspektiv framträder tendenser till ökad segregation mel-

⁸ Madanipour et. al.(eds) (1998): Social Exclusion in European Cities. Processes, experiences and responses. Jessica Kingsley, London.

lan olika förorter och mellan olika grupper. Det som är gemensamt i båda dessa perspektiv är ett mönster av splittring och upplösning i förhållande till omgivningen. Det som är gemensamt är att problem med identitet och segregation på olika sätt fokuserar på möjligheter respektive hinder att skapa mening i en urbaniserad vardagsmiljö.

Detta får konsekvenser även för synen på förorten. Perspektivet innebär att en förort är minst tre samtidigt: Förorten är det planerade, som bör vara funktionellt och säkert. Förorten är samtidigt det, som den som använder den upplever. Det handlar om tillägnelse och hur mening skapas i relation till omgivningen. Förorten är också platsen där social dynamik och kraft kan utvecklas, som kan komma till uttryck i något gemensamt skapat såsom atmosfären mellan människor och sociala nätverk.

Under de senaste tio åren har ny syn kommit fram som betonar den fysiska omgivningens sociala och etiska dimension och att människor kan vara medskapare till sin omgivning.¹⁰ Denna förändrade syn på omgivningen är även kopplad till en ny syn på människan och hennes identitetsskapande, där dynamiken människa – omgivning är grundläggande.

Identiteten byggs upp i ett samspel mellan bebyggelsen, verksamheter/händelser och människor på platsen. Dessa tre tillsammans skapar identiteten hos individen. Identiteten är ett slags mental karta, där nutid, framtid och historien binds samman. Identiteten skapas i kopplingen till vardagens händelser och handlingar.

De platser som är identitetsskapande och där man känner sig hemma kan vara mycket olika sinsemellan. Det kanske finns lika många identitetsskapande platser som det finns individer. Det verkar svårt att söka generalisera om innehållet, d.v.s. vad som skapar identitet, mer än att det är en mångfald av kvaliteter.

Det som är gemensamt och som framträder är att identitetsupplevelse handlar om individens relationer till omgivningen närmare bestämt individens tillägnelse av omgivningen, platsen. Vi skapar en förståelse av oss själva och vår situation genom relationer till andra människor och den fysiska omgivningen. På detta sätt ingår den fysiska omgivningen i en meningsskapande process, där människor skapar föreställningar om sig själva och den miljö de befinner sig i. Den meningsskapande processen har flera dimensioner, en värdedimension, en rumsdimension och en tidsdimension. Meningsskapandet handlar om att skapa förståelse om oss själva och den miljö vi lever i. Dessa föreställningar kan bygga under självkänslan och förhöja den, alternativt hota den.

Rumsdimensionen är väsentlig i den meningsskapande processen. Bebyggelsen och platsen kan hjälpa till i denna process genom att sätta människor i förbindelse med historien och framtiden. Rummet kan också hjälpa till genom att ge förutsättningar för möten med andra människor på offentliga platser,

¹⁰ Se bl. a. Werne, F. (1987) Den osynliga arkitekturen, Torsson, B. (1987) Arkitekturens alldaglighet, Skantze, A. (1996): Tillhörighet och främlingskap.

gator, torg osv. Platsens topografi är viktig, särskilt topografiska skillnader mellan höjder, dalar, slättland, vatten, ljus och mörker. Förortens entré är viktig liksom vägen dit, hur man kan närma sig förorten. När det gäller bebyggelsens utformning och vad som skapar rumskänsla handlar det om utformning av gångvägar, gårdar och andra platser, möjligheterna att gå runt osv.

Den fysiska omgivningen har således en social mening, som rör djupare strukturer i människors liv. Omgivningen kan ha både etisk och existentiell betydelse beroende på de värden, som människor tillskriver den, men det handlar också om omgivningens syn på platsen.

Betyder det att den tilltagande segregationen beror på att nya former av segregation har uppstått som rör människors sårbarhet i förhållande till omgivningen och dess roll som betydelsebärare? Är den ett uttryck för att meningsskapandet försvårats? Denna studie vill bidra till att fördjupa förståelsen om den komplicerade dynamiken i förhållandet människa och omgivning genom att undersöka frågor om segregation och identitet i en förort ur ett inifrån-perspektiv.

En tes är att även segregerade förorter i många fall utvecklats till speciella platser med egna kvaliteter, traditioner och egen kultur, som är segregationens motkrafter. Samtidigt som de upplevs som problematiska platser där människor har svårigheter att uppleva identitet och tillhörighet.

2.3 Människan – omgivningen. En modern problematik

Människors relationer till den byggda miljön har blivit mer problematiska, särskilt i moderna förorter. I det följande ska jag ge några ledtrådar till varför det är så och hur moderniseringsprocessen medfört att omgivningens etiska och existentiella mening blivit mer betonad.¹¹

Moderniseringen medförde för det första förändrade föreställningar om människan själv och hennes omgivning. Moderniseringsprocessen födde således en ny människosyn; människan som en självständig individ, som var ansvarig för sina handlingar och ansvarig för sin utveckling som människa. Individen började ses som ett projekt. Detta födde en diskussion om människans möjligheter att utvecklas som varelse och som en god människa. Med moderniseringsprocessen problematiserades individbegreppet och individen blev *den problematiska individen*.

Upptäckten att kunna handla och förändra sitt liv medförde för det andra att synen på omgivningen förändrades. Bostaden och staden kom att bli ett medel att skapa föreställningar om sig själv. En fattig, torftig omgivning blev samtidigt skamlig och något, som borde åtgärdas. Omkring sekelskiftet började

¹¹ Moderniseringsprocessen inleds enligt G. Therborn (1995) när värden av framsteg och utveckling blir vägledande enligt A. Heller (1981) inträffar detta under renässansen i och med individualismens födelse, se vidare Lilja, E. (1995): Människosyn och samhällsplanering. Rapport 1995:1, Nordplan, Stockholm.

staden och bostaden att ses som ett socialt problem, som inte enbart enskilda individer kunde göras ansvariga för. Moderniseringsprocessen problematiserade således individens relationer till omgivningen. Individualismen gjorde människan friare genom att den gav henne möjligheter att påverka sitt öde, samtidigt blev hon mer utelämnad och beroende av sin omgivning. Omgivningsbegreppet problematiserades till att bli *den problematiska omgivningen*. Liksom individen började omgivningen ses som ett projekt.

Diskussionen om hur viktig omgivningen var för människan startade i början av seklet bland sociologer, bl. a. Simmel, och geografer som Vidal de la Blache. En av den förstnämndes poänger var att den fysiska omgivningen var betydelsefull för människans villkor i städerna genom estetiken i bebyggelsen och dess etik, som kunde hota individens autonomi.

2.4 Identitetslöshet

Människors relation till den fysiska omgivningen har förändrats väsentligt i och med moderniseringen av samhället. Den bild som framträder är att våra relationer till staden/förorten och grannskapet blivit mer komplicerade.

Moderniseringsprocessen och den därmed sammanhängande urbaniseringen har för det första komplicerat människans förhållande till den fysiska omgivningen och åstadkommit en åtskillnad mellan det inre och det yttre rummet, mellan upplevt och gestaltat rum. Människans orientering i det yttre rummet komplicerades i och med inflyttningen till städerna. Då uppstod en tydlig åtskillnad mellan det yttre och det inre rummet.¹² I det traditionella samhället på landsbygden hade släktband, gårdsband osv. funnits som gav människan en identitet och ett egenvärde, utan att hon behövde vara aktiv och handla. Inflyttningen till staden löste upp dessa band på gott och på ont. I staden var människan utlämnad till att orientera sig på egen hand. Relationerna till den fysiska omgivningen blev viktigare än tidigare för att skapa en identitet i staden och en ny tillhörighet.

Förändringen innebar att till förståelsen av både individen och dennes omgivning fogades en ytterligare etisk dimension. Individen var inte endast en varelse av kött och blod utan en person, som kunde tillmätas vissa värden. På samma sätt kunde omgivningen bygga under individens värdighet eller försvåra detta. Staden, bostaden och grannskapet kunde bidra till att ge föreställningar om skötsamhet och respektabilitet.¹³ Den fysiska omgivningen kunde på detta sätt vara lika viktig som individens eget handlande.

Industrialiseringen av byggandet har för det andra skapat en åtskillnad mellan etik och estetik. Något som bidragit till detta är att produktionen av bostäder förändrats och blivit industrialiserad, under viss tid t.o.m. massproducerad.

¹² Sennett, R. (1990): *The Conscience of the Eye*. New York.

¹³ Dickens, P. (1990): *Urban Sociology*. New York, London.

I denna process har bostaden reducerats till ett ting och relationen till brukaren har blivit mer abstrakt. Rummet och även andra ting i vår omgivning har i denna process förlorat en del av sin mystik och speciella laddning, vilket reducerat den byggda miljöns estetiska dimension.

Den moderna teknikutvecklingen har gjort produkterna i omgivningen mindre innehållsrika på information och favoriserat vissa sinnesintryck och undertrycket andra.¹⁴ Problemet med denna utveckling är att människans relation till omgivningen blivit förändrad i grunden. Som mänskliga varelser hänger vi ofrånkomligen ihop med den materiella världen för vår existens. Det är också troligtvis på det sättet att vi som moderna människor är mer psykologiskt beroende av den materiella omgivningen än vad som hittills framkommit. Det, som är speciellt med vår omvärld, är att den är fylld av ting som kan användas, att det är nyttiga ting. De nyttiga tingen i vår omvärld kan också ha en symbolisk dimension och samma nyttiga ting kan ha olika symbolisk mening. Vilka symboliska ting, som fyller en värld och vad slags symboliska dimensioner vissa nyttiga ting får, är det, som utmärker en livsstil från en annan.¹⁵

Segregationsproblematiken handlar ur ett individperspektiv om allt svagare relationer mellan de boende och deras miljö. Det kan karaktäriseras som brister i miljöns mänskliga kvaliteter.

2.5 Främlingskap

Frågor om främlingskap är nära kopplade till segregationens konsekvenser. Segregationen som begrepp för funktionell och rumslig åtskillnad har använts för att hantera främlingskap både i samhället och på individnivå. Den funktionella och rumslig åtskillnad som finns i vårt samhälle är både en återspeglning av att främlingsproblemet finns och en starkt bidragande till orsak till att det permanentas och reproduceras.

De frågor om främlingskap, som den moderna människan tvingas brottas med är av två slag. Det är för det första frågor om ett generellt främlingskap. I en senmodern kultur är det främmande inte en avgränsad social kategori utan präglar kulturen som helhet.¹⁶ Om alla är främlingar kanske ingen är mer främling än någon annan.¹⁷ Bauman menar att främlingskap karaktäriseras av känslor av ambivalens. I den mångfaldiga kulturen är var och en hänvisad till sin existentiella ensamhet och utanförskap. En sådan kultur assimilerar inte

¹⁴ Hägerstrand, T. (1991): "En otidsenlig betraktelse" s. 105 i Carlestam, G. Sollbe, B.(red.): Om tidens vidd och tingens ordning. Texter av Torsten Hägerstrand. T21: 1991. Byggforskningsrådet. Stockholm.

¹⁵ Heller, A.(1993): "World, Things. Life and Home." Thesis Eleven. No 33.

¹⁶ Johansson, T. (1996): "Främlingar och främlingskap" s. 16 i Johansson T. Hallerstedt G. (red.) (1996): Främlingskapets anatomi. Stockholm.

¹⁷ Kristeva, J. (1991): Främlingar för oss själva. s. 200. Lund.

främlingar, den löser upp själva främlingskapet.¹⁸ Utifrån detta perspektiv blir frågor om främlingskap kärnfrågor i diskussionen om det moderna.

Till detta kommer för det andra frågor om specifika främlingskap såsom att vara flykting, invandrare eller nyinflyttad glesbygdsbo i förorten. Hur dras gränser till de andra idag i förorterna? Hur konstrueras föreställningar om det främmande? Den marginaliserade människan tillhör två kulturer på samma gång. Genom emigration, utbildning, äktenskap lämnar individen sin ursprungskultur och inträder i en ny. Detta sätter igång processer som leder till social och kulturell differentiering, som leder till förändringar av den sociala identiteten.

Främlingskapets problem är ett hermeneutiskt problem. Det handlar alltså om svårigheter att förstå och tolka den andra på ett sådant sätt att man vet hur man ska handla. Att förstå är enligt Wittgenstein att veta hur man ska göra sen "att veta hur man ska gå vidare".¹⁹ Det är därför olösta hermeneutiska problem, enligt Bauman, väcker sådan irritation. De skapar osäkerhet i kontakt mellan människor, som i bästa fall är generande men i värsta fall något som upplevs som farligt. Segregation lär inte minska riskerna att människor ska missförstå varandra, snarare tvärtom. Effekten blir att försöken att sätta gränser kommer att fortsätta och kanske intensifieras.

Dagens intensiva diskussion om att skapa integration visar på att den som metod att hantera främlingskap uppenbarligen inte fungerar. Det finns olika tänkbara orsaker till detta.

En orsak är en syn på främlingskap som möjligt att avgränsa funktionellt och i rummet på en samhällelig nivå. Problemet är att främlingskapet inte låter sig definieras eller klassificeras på detta sätt. Det sträcker sig utanför vår vedertagna förståelse av hur man ska göra sen. Det är kunskaper som befinner sig mitt emellan kategorier och begrepp.

Bauman menar att det främmande måste tabubeläggas, undertryckas och försättas i exil fysiskt och mentalt annars rämnar vår värld.²⁰ Så är det också i de flesta kulturer. Levi- Strauss beskriver två motsatta strategier å ena sidan antropofagisk, de äter upp, slukar och smälter de främlingar som verkar hotande då de besitter mystiska krafter. Tanken med denna strategi är att få del av dessa mystiska krafter. En annan strategi är antropoemisk (grekiskans *emein* betyder vomera). Den innebär att avlägsna dem, som bär fara med sig från den plats, där det ordnade livet levs endera utanför landets gränser eller i särskilda områden, som de inte kan lämna. Fagiska och emiska strategier finns parallellt i varje samhälle och på varje nivå. De är mekanismer som behövs för social rumsbildning. Den fagiska strategin är inklusiv och införlivar främlingar med grannar, den emiska är exklusiv och låter främlingar bli utlänningar, de andra eller outsiders.

¹⁸ Bauman, Z. (1990): *Modernity and Ambivalence*. Oxford.

¹⁹ Ibid. s. 146.

²⁰ Bauman, (1990) s. 149.

En annan orsak rör problemet med det moderna samhället; att främlingarna är närvarande hela tiden överallt. Ett modernt liv förutsätter att de flesta av oss spelar rollen av främling. Det är, enligt Bauman, samtidigt ett oundgängligt livsvillkor och det mest plågsamma av detta livs medfödda olägenheter. De båda strategierna är därför ingen lösning på det moderna samhällets problem med främlingar.

Det moderna samhällets problem är alltså inte hur man ska avlägsna främlingarna utan hur man ska kunna leva med dem jämnt. Det moderna samhället klarar sig inte utan främlingar. Redan Simmel såg tydliga kopplingar mellan främlingar, penningekonomin och intellekt. I kontakt med främlingar kunde man lära sig sådant, som var nödvändigt för penningekonomin utveckling såsom avsaknad av känslomässigt engagemang, likgiltighet för kvalitativa skillnader och obundenhet i förhållande till det förflutna och inför framtiden. Främlingar var kort sagt mer objektiva i sina relationer.

Främlingen förkroppsligar en speciell kombination av avstånd och närhet. Simmel menar att främlingen konstitueras genom ett visst mått av närhet och ett visst mått av avstånd. Dessa egenskaper finns i alla relationer, men det är endast då de förekommer i vissa proportioner och i ett inbördes spänningsförhållande, som de ger upphov till den sociala kategorin främling. Hela det moderna samhället karaktäriseras enligt Simmel av en ökad klyfta mellan det subjektiva och det objektiva, vilket leder till en ökad alienation. Ett begrepp som Marx använde för att beskriva hur kulturen blivit mer abstrakt och förtingligad. Durkheim talar om anomi och Weber om järnburen för att beskriva de genomgripande förändringar som moderniseringen av samhället innebar. Människor blir mer fria men samtidigt mer främmande inför kulturen.

Moderniseringen har inneburit en ökad individualisering. Relationerna avstånd/närhet har förändrats på det individuella planet men de har också förändrats i vardagslivet i livsvärlden. Urbaniseringen har ökat främlingskapet hos individen och i omgivningen. Under en stor del av människans historia sammanföll fysisk och social närhet; människans värld bestod av två delar grannarnas och främlingarnas. En främling kunde bara komma fysiskt nära i tre skepnader: som fiende som skulle bekämpas, som en inbjuden gäst som snart skulle försvinna eller som en blivande granne.

En helt ny situation inträder då sambandet fysisk/social närhet bryts, vilket sker i och med urbaniseringen. Främlingar kan nu uppträda i vardagen inom livsvärldens gränser. De är inte fiender, de är inte heller gäster och de behöver inte vara grannar. Främlingskapet finns också gentemot andra människor t.ex. grannar, i och med urbaniseringen. Den moderna främlingen finns i städer och förorter. Han/hon är samtidigt såväl integrerad som distanserad i förhållande till omgivningen.

2.6 Marginalisering

Utvecklingen under de senaste tio åren har inneburit att segregationen befästs och dessvärre fördjupats socialt. Det nya är att segregationen numera även har en påtaglig rumslig, geografisk dimension, vilket innebär att avståndet i rummet ökat samtidigt som skillnaderna i människors livsvillkor mellan olika platser blivit större. Skillnaderna är särskilt påtagliga mellan olika moderna förorter i storstadsregionerna och mellan förorter och innerstad. Det gäller framförallt miljonprogrammets förorter, men även grannskapsförorter byggda under 1940- och 50-talen.

I de så kallade utsatta förorterna med mycket låga och extremt låga inkomster har andelen låginkomsttagare ökat högst väsentligt medan andelen höginkomsttagare har minskat.²¹ Fattigdom och segregation hänger ihop. Detta framgår tydligt av Storstadskommitténs underlagsmaterial, som också visar att andelen invånare med låg eller extremt låg inkomst nästan fördubblats mellan åren 1985–1993 i de utsatta områdena.²²

Människors liv i dessa förorter karaktäriseras av hög arbetslöshet, låga inkomster, höga ohälsotal och ett allt djupare bidragsberoende. Allt fler människor har i perioden 1985-1993 blivit beroende av socialbidrag och ökningen har varit störst i de utsatta områdena.²³ Högkonjunkturen under 1990-talet ledde inte till någon minskning av andelen socialbidragstagare i de socialt utsatta områdena.

Boendesegregationen har en påtaglig etnisk dimension så att andelen utlandsfödda är störst i de utsatta förorterna. Dessa står också för den största ökningen av andelen utlandsfödda under de senaste tio åren.

Människor som lever i de utsatta områdena tenderar att ha en sämre hälsa. Det har skett en ökning av andelen invånare som upplever sig ha ett dåligt hälsotillstånd sedan år 1985, medan andelen minskat något i övriga områden.

Det material som presenteras av Storstadskommittén är som framgår av ovanstående mest kvantitativt. Ett avsnitt ägnas boendemiljön och boendeförhållandena. Speciellt intressant är att förorternas fysiska miljö tas upp i diskussionen om möjligheter att bryta segregationen och skapa mer socialt hållbara stadsdelar.

När det gäller människors syn på sin boendemiljö i de utsatta förorterna finner Storstadskommittén inte mycket forskning att luta sig mot, vilket i sig är anmärkningsvärt. För att råda bot på detta genomförde kommittén en egen enkät bland ungdomar, som visar att 75 % tyckte att deras områden var fina. Samtidigt som 90 % ändå tyckte att det var nödvändigt att snygga upp gårdar och parker i deras områden. 80 % ville även snygga upp husen. Vad den vuxna delen av befolkningen tycker om sin boendemiljö redovisas som utredningens

²¹ SOU 1997:118 s.29.

²² Ibid. Diagram 2.2. s.30.

²³ Ibid. Tabell 2.4 s.40.

”intryck” och utifrån ett par mindre undersökningar bl.a. en från Vårberg 1987, som visar att knappt 20 % är direkt missnöjda med sitt bostadsområde. Missnöjet handlar om områdets sociala integration, rädsla, obehag och främlingskap i området samt områdets geografiska läge.

2.7 En motkraft till segregation

Under de senaste tre decennierna har stat och kommun satsat stora belopp för att motverka segregationen. Målet har varit att skapa en större integration och gemenskap mellan människor i de utsatta förorterna. Trots stora ansträngningar och många projekt har underliggande mekanismer i segregationsprocessen inte kunnat brytas. Det är först under de senaste åren på 90-talet som projekt startats som varit framgångsrika i att kunna bryta negativa utvecklingstenden- ser. Det gemensamma för dessa projekt är att de tagit utgångspunkt i de boen- des egna aktiviteter och eget ansvar för sin omgivning, vilket kan bygga under känslor av stolthet för området och stärka identiteten.

Den fysiska omgivningen ger mycket av förutsättningarna för vardagslivet och kan dessutom ha både etisk och existentiell betydelse. De som velat riva menar ofta att människan är beroende av kontexten på det sättet att den be- stämmer hennes framtid. Omgivningen ger människor deras “social-geografiska arv”.²⁴

Den nya kunskapen om omgivningens sociala och etiska dimensioner, att vi som mänskliga varelser både kan skapa och omskapa platser har inspirerat till att utveckla teorier om staden och förorten som en förutsättning för modern urban kultur. Bakom detta intresse för staden och förorten ligger ett förändrat synsätt från ett negativ, anti-urban syn på staden, som varit dominerande i modern stadsplanering till ett positivt. Denna omvärdering har varit inspirerad av Jane Jacobs²⁵, men också av sociologer från början av seklet som Simmel.²⁶

Detta projekt har som utgångspunkt i ett dialogperspektiv på relationerna människor och byggd miljö, som tar fasta på att den fysiska omgivningens har både en rumslig och en symbolisk dimension. Ansatsen innebär att utgå från att människor är aktiva medskapare till sin miljö och fokusera på förortsmil- jöernas mänskliga betydelse. Genom att tillägna oss den fysiska omgivningen och tillskriva den vissa värden kan den fungera som ett medel för meningsska- pande. Den byggda miljön i den egna stadsdelen eller bostadsområdet kan på detta sätt bidra till att skapa identitet och mening i vardagen. Det konkretiseras här genom att anlägga ett inifrån-perspektiv i undersökningen av den byggda miljöns urbana kvaliteter.

²⁴ Andersson, R. Molina, I. (1995): Etnisk boendesegregering i teori och praktik. Arbetsrapport nr 112. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.

²⁵ Jacobs, J. (1961): *The Death and Life of Great American Cities*. Vintages Books.

²⁶ Simmel, G. (1903): *Storstäderna och det andliga livet* i Simmel, G. (1981): *Hur är samhället möjligt*. Göteborg.

I den teoretiska diskussionen råder olika uppfattningar: Å ena sidan finns de som menar att omgivningen idag har mist sin betydelse, dels på grund av att vi är så rörliga och dels för att också omgivningen är utsatt för ständig förändring. Moderna människor har liknats vid ”platslösa nomader i nuet”.²⁷

Vårt förhållande till den byggda miljön karaktäriseras ofta som ”upplöst”. Många av oss har lämnat sina rötter på landsbygden och flyttat in till städer eller förorter. Vi har blivit mindre beroende av grannar och grannskapet. Det har sagts om den moderna människan att hennes situation är som att befinna sig på en järnvägsstation, dvs. att ständigt vara på resa.²⁸

Andra uppfattar istället moderna människor som *mer* beroende av sin vardagliga omgivning just på grund av att allting annat är så föränderligt.²⁹ Dessutom hävdas att moderna människor är urbana människor, och att staden är den enda arena där ett modernt liv och kultur kan utvecklas.³⁰

Tänkandet om relationen mellan fysisk miljö och människan och hennes vardagsliv har skett mycket oberoende av varandra inom arkitekturforskning respektive sociologi, etnologi, psykologi.

Den hittillsvarande forskningen har haft problem med att fånga upp den dynamik som utvecklas i relationen människor – byggd miljö. Detta har fått konsekvenser såväl för synen på människor som på omgivningen i forskningen. Problemen med att förstå omgivningens betydelse har varit kopplade till synen på människan och en oförmåga att se människan som aktiv medskapare till sin omgivning. Människor har ofta betraktats som offer för torftiga miljöer, särskilt i vissa av miljonprogrammets förorter. Omgivningen har å andra sidan reducerats till det fysiskt materiella och dess sociala och etiska betydelse har tappats bort.

Under det senaste decenniet har nya teorier utvecklats om förhållandet människa – byggd miljö. De visar hur viktiga människors upplevelser av den fysiska omgivningen är, och att det byggda i egenskap av meningsbärare kan förmedla erfarenheter och värden till oss. Arkitekturen kan således ha betydelse för individens identitets- och meningsskapande. Den förändrade synen på omgivningen innebär en insikt om att individen i en kontext, dvs. i en omgivning med både fysiska och sociala dimensioner. Den fysiska omgivningen kan ha både etisk och existentiell betydelse beroende på de värden, som människor tillskriver den.

På 1990-talet har även gatans och det offentliga rummets betydelse i vår dagliga omgivning lyfts fram. Kunskapsutvecklingen om stadens inverkan på människan har under nästan hela detta sekel dominerats av ett negativt perspektiv, där staden på olika sätt uppfattats som skadlig. En viktig utgångspunkt för kunskapsutvecklingen inom området har, som nämnts, varit Georg

²⁷ Merlucci, A (1992), *Nomader i nuet*, Daidalos, Göteborg.

²⁸ Heller, A (1993), ”World, Things, Life and Home”, Thesis Eleven, No 33.

²⁹ Sennett, R. (1998): *The Corrosion of Character*. Norton. New York.

³⁰ Sennett, R (1990), *The Conscience of the Eye*, Norton, New York.

Simmels analys av storstäderna och det andliga livet där. Den typiske stadsbon var enligt Simmel blaserad och överdrivet intellektuell och lät förståndet råda över känslan.

Det mest betydelsefulla i stadens väsen var, enligt Simmel, ändå inte stadens inverkan på människors själsliv, utan de förändringar som kunde avläsas på en samhällelig nivå. I och med stadsbyggandet och inflyttningen till städerna skapades en scen för modern kultur. Denna kultur kunde utgöra ett hot mot individen – den var ett slags ”avpersonifierad ande” som personligheten kunde ha svårt att stå emot. Staden blev i detta perspektiv en metafor för det moderna livet och stadsbon för den moderna människan.

I staden var människan utsatt för dubbla hot – dels genom intensifieringen av alla intryck som gjorde att hon måste avskärma sig, och dels genom den moderna kulturen, som sökte tränga undan det unikt personliga och ge livet ett opersonlig innehåll. Staden uppfattades som omänsklig.

Perspektivet på staden som omänsklig började kritiseras i slutet av 1950-talet, bland annat genom studier av sociologen Herbert Gans. Han ansåg att staden som sådan inte hade någon direkt inverkan på det sociala livet, eftersom människor fortsatte att ha starka relationer där. Större betydelse hade, enligt Gans, individens sociala och ekonomiska situation. Han menade också att ett socialt liv gynnas av att människor är olika, befinner sig i olika livsfaser och tillhör olika grupper.

Även om kritiken var riktig så förstärkte den tidigare tendenser att bortse från den fysiska omgivningen. Staden och dess betydelse för vardagslivet fick mindre utrymme, och analysen kom istället att handla om sociala strukturer, dvs. olika grupper och grannskap.

Jane Jacobs var en av de första som försökte göra planerarkären uppmärksam på hur viktig den fysiska omgivningen är för människors vardagsliv. Vardagslivsperspektivet var nödvändigt för att förstå stadens betydelse, enligt Jacobs. Vad hon utarbetade var i själva verket en analys av det rumsliga, som hon fogade samman med det mänskligt sociala.

Den teoretiska grunden för att se människan som medskapare till staden och staden som ”verk” utvecklades av Henri Lefebvre 1968 (*La Droit à la ville*). Men det var först i slutet av 1980-talet som nya försök till analyser presenterades, där människors upplevelser var en lika viktig dimension som den rumsliga. Bland dem som forskade kring detta märks sociologerna Marshall Berman och Richard Sennett. Båda knyter också på olika sätt tillbaka till Simmel.

Berman menar att den moderna staden kan vara omänsklig, men också mycket mänsklig genom att människan där kan utveckla sin sociala förmåga och kompetens.³¹ Han betonar vikten av att förändringar i den byggda miljön genomförs med respekt för människorna och den sociala verkligheten, och lägger därvid ett stort ansvar på planerare och arkitekter.

³¹ Berman, M (1987), *Allt fast förflyktigas*, Arkiv, Lund.

Richard Sennett visar hur den funktionalistiska rutnätsstaden rest nya barriärer och gränser, både inom individen själv och mellan grupper med olika etnisk och socioekonomisk bakgrund.³² Resultatet har blivit främlingskap och splittring hos individen, och desintegration mellan grupper av boende. Samtidigt ger den moderna staden människan möjlighet att öppna sig utåt, genom den mängd intryck och upplevelser som den erbjuder. Stadens kraft ligger i dess mångfald, olikheter och differenser.

Sennett menar att människan för att utvecklas måste öva upp förmågan till alltmer komplexa upplevelser. Och dessa möjligheter finns just i staden. Det är där människan kan lära sig leva i en mångfacetterad omgivning och utveckla hennes förmåga att leva utsatt, utan att dra sig tillbaka in i sig själv. Sennett lyfter alltså fram staden och de offentliga rummen som platser där den moderna människan kan lära sig hantera komplexitet och "utsatthetsens konst". Hans analys visar på den mänskliga potential som finns i urbana miljöer.

2.8 En vision om det goda livet

I ett historiskt perspektiv är dagens problem med segregerade förorter en paradox. Från början av seklet och ända fram till 1980-talet stod förorten för visionen om det goda livet och lösningen på problemet med "den omänskliga staden". Den förutsatte att staden slutade byggas. I förorten fanns möjligheter att skapa en ny arkitektur som sammanföll med målen för det moderna projektet: frihet och självbestämmande i boendet skulle gå hand i hand med högre levnadsstandard.

Visionen om förorten hade ett stort inflytande på 1930-talets planerare och den modernisering av samhället, som då inleddes. Drömmen om folkhemmet skulle realiseras genom att bygga nya förorter och idag framträder folkhemsbygget som årsringar av förorter t.ex. runt Stockholms innerstad.

I ett historiskt perspektiv har såväl visionerna om förortslivet som planeringsideologier och planerarroller förändrats mycket. Den moderna stadsplaneringens utveckling från 1930-talet och framåt kan delas in i tre olika stadier.

I det första stadiet uppfördes förorter enligt konceptet "hus i park". De tidigaste förorterna, som Hammarbyhöjden och Traneberg byggdes enligt denna modell. Det var bostadsområden med friliggande lamellhus, omgivna av mycket grönska. Husen var högst tio meter breda för att lägenheterna skulle kunna vara genomgående med fönster åt två håll. För att släppa in så mycket ljus som möjligt var husen också orienterade efter solvinklar. Hushöjden begränsades till fyra våningar, eftersom det var dyrt att bygga hiss. Lägenheterna var välplanerade och hade ofta balkong. I dessa "hus-i-park" förorter byggdes inga gator. Husen placerades fritt i terrängen ofta inne i kvarteren.

³² Sennett, R (1990), *The Conscience of the Eye*, Norton, New York.

Kritiken mot denna typ av planering förändrade visionen om det goda livet i förorten. De tidiga förorterna ansågs ha bidragit till en upplösning av det sociala livet och sågs därför som ett misslyckande. Kritikerna var vid denna tid inte medvetna om de nya sociala kvaliteter, som börjat utvecklas i förortslivets vardag. Lösning blev en ny vision om grannskapsplanering.

Grannskapsplaneringen var således det andra stadiet i den planering som kom att utvecklas inom ramen för välfärdsstaten. Förorterna skulle planeras så att gemenskap kunde utvecklas bland de boende. Detta skulle åstadkommas genom att bygga ett grannskapscentrum i förortens hjärta med sociala och kulturella institutioner, lokaler för föreningslivet, handel och butiker. Idéerna till grannskapsplaneringen hade sitt ursprung i den engelska *community*-tanken, dvs. att bygga för gemenskap. Trots de sociala ambitionerna skulle grannskapsförorterna komma att beskyllas för att ha tömt staden på liv. När människor förflyttades till periferin försvann möjligheterna till att utveckla en urban kultur.

Ifrågasättandet av välfärdsstaten i slutet av 1980-talet innebar samtidigt kritik mot visionen om grannskapsplanering som bas för det goda livet i förorten. Problemet med denna vision var att det var abstrakt och formulerad utan kunskap om kvaliteterna i det nya urbana förortslivet. Den hade sina rötter i den förmoderna staden; den var en vision om att bygga för gemenskap i en funktionalistisk modern omgivning. Man såg inte hur viktiga gator och offentliga platser är för att en urban kultur ska kunna utvecklas.

Den funktionalistiska planeringen hade varit inspirerad av Le Corbusiers idéer om att avskaffa gatan. Där fanns ingen tanke på gatornas och torgens betydelse som platser för möten och för att skapa känslor av tillhörighet, inte heller någon positiv värdering av stadslivet och dess möjlighet till större frihet i umgänget. Grannskapsplaneringens mål hade varit att bygga för en gemenskap mellan grannar i staden liknande den, som funnit i bygemenskapen på landet.

Bristen på gemenskap och socialt liv förvärrades i och med miljonprogrammets bostadsområden som innebar en förvrängning av grannskapstanken. Även om tänkandet i princip var detsamma som tidigare gick verklighetens resultat inte att känna igen. En orsak var skalförskjutningen. Husen blev mycket högre. I många fall likadana och placerade i landskapet mer med tanke på att underlätta byggandet än på platsens förutsättningar. 1940- och 50-talens försök att med små medel ge bostadshusen en viss individuell prägel försvann helt. Miljonprogrammets områden splittrades genom en strikt trafikseparering med skilda vägar för gående, cyklister och biltrafik. Detta tog mycket mark i anspråk och ökade avstånden mellan grannskapets olika delar. Stora ytor reserverades för bilparkering. Invecklade system med primär- och sekundärleder för bilarna fungerade som barriärer mot omvärlden.

2.9 Förorten i det moderna projektet

Förorten ingick som en del i det moderna projektet, där ett av målen var att ge människor större frihet och att bryta patriarkaliska band mellan hyresvärdar och boende liksom inom familjen. Samtidigt hände något med den sociala strukturen och den lokala offentligheten. Sociala mönster löstes upp genom att det blev mer av frivillighet i relationerna mellan grannar, och offentligheten i den vardagliga omgivningen fick helt andra förutsättningar i och med att kvarterstrukturen försvann och därmed också gatorna.

För att tydliggöra den moderna förortens mänskliga kvaliteter görs en liten jämförelse med vardagslivet i den traditionella kvartersstaden. I kvartersstadens förmoderna grannskap var det en självklarhet att stödja och hjälpa varandra, t.ex. vid barnafödande, med att laga mat, passa barn och att se till gamla och sjuka. Ett sådant traditionellt stödsystem fanns till kvar ända in på 1960-talet, långt efter det välfärdsstaten börjat byggas ut.

Grunden för grannskapet var dessa kvinnliga plikter och ansvarstagande för andra som hade sitt ursprung i en gammal etik om att ”hjälpa sina grannar var något man skulle göra”. Barnen lärde sig normerna t.ex. genom att springa ärenden åt grannarna. Dessa värderingar om att respektera och hjälpa sina grannar delades av de flesta i ett grannskap. Grannskapet var viktigt för att lära sig anpassning till vissa oskrivna regler. Ett effektivt påtryckningsmedel härvid var skvallret, som ju lätt kunde undergräva människors anseende.

I det traditionella bondesamhället var bostaden i hög grad ett medel för överlevnad. Bygemenskapen och relationerna till grannar var viktiga för att klara de dagliga sysslorna. Även efter inflyttningen till städerna levde detta vidare. Nära kontakter och hjälp från grannar var i många fall något nödvändigt.

När bostaden och grannskapet var medel för överlevnad fanns en grund för gemenskap, den gemenskap som karaktäriserats som *community*. Den typ av grannrelationer som fanns inom ramen för *community* på landet och i den gamla kvartersstaden, har ofta beskrivits som något positivt. Människor tog hand om varandra, stöttade vid födslar, dödsfall och andra familjekriser, lånade saker sinsemellan och hjälpte varandra med jobb.

Grannskapet var som ett slags utökad familj. Detta förändrades med tiden och på 1940-talet var den inte alls lika stark. Utflyttningen från städerna till förorterna bidrog till att många familjer tappade kontakten med sina släktingar. Men fortfarande på 1950-talet sörjde den utökade familjen för det som från mitten av 1960-talet och framåt kom att förknippas med social service.

I grannskapet fanns vissa oskrivna regler som måste följas. Grannskaps-etiken byggde på en skötsamhetsetik, som ledde till en tydlig segregering av invånarna. Resultatet blev en segregation av grannskapet i tre grupper – ”de bättre ställda”, ”vanligt hederligt folk” och ”de fattiga”.

2.10 Den nya friheten i förortslivet

Förutsättningarna för ett socialt liv med bostaden som grund raserades när kvartersstaden slutade byggas. I Sverige skedde detta i och med modernismens genombrott i stadsbyggandet med början på 1930-talet. Då blev funktionalismens idéer vägledande för stadsplanering och byggande, vilket löste upp den fysiska närhet som funnits tidigare mellan människor.

Välfärdsstatens framväxt bidrog till att försvaga banden mellan människorna i grannskapet. Lägenheterna blev dessutom större och färre kom att bo i varje hus. Den sociala bostadspolitiken och bostadsbidragen gjorde att det tidigare systemet med inneboende försvann. Bostaden var inte längre var ett medel för överlevnad på samma sätt som tidigare. Grannarna blev inte heller lika viktiga för att klara vardagen; när välståndet ökade var man inte längre hänvisad till grannarna för att få hjälp eller omvårdnad. En annan förändring var att familjerna minskade i storlek, och nätverket av släktingar glesades ut.

Den moderna förorten betydde på många sätt större frihet jämfört med livet i den gamla kvartersstaden, där man levte nära grannarna på gott och ont vare sig man ville eller inte. I förorten fanns mer av frivillighet i kontakterna. Friheten ökade både för kvinnorna och barnen, dvs. för de grupper som bar upp det nya vardagslivet i förorterna.

Senare forskning har visat att förorten blev en hembygd för dem som växte upp där. Precis samma hembygdskänsla finns dokumenterad från olika miljöprogramsområden. Barn, ungdomar och kvinnor som växt upp och tillbringat mycket av sin tid där har tillägnat sig dessa förorter och laddat platserna med mening. Uppväxtplatsens speciella laddning finns där trots den fysiska omgivningen och eventuella sociala problem.

Idag saknar många ett förhållande till sitt grannskap och sina grannar. Orsaken kan vara att man dras till livet inom familjen, men också att människor avsiktligt distanserar sig från grannskapet för att värna om sin frihet. Den tidigare etiken har förändrats, och många lägger större vikt vid individuell frihet än gemensamma skyldigheter och ansvar. Denna utglesning av människors nätverk i grannskapet gäller inte bara i förorten men ger speciella problem där.

Den rumsliga strukturen i de moderna förorterna är uppbyggd kring familjen och den egna bostaden. Gatan är ofta avskaffad och det offentliga livet har svårt att växa. När merparten av alla kvinnor är ute i arbetslivet blir det svårt för dem att få tid över till grannarna. Det är heller inte nödvändigt. Vänskapsmönstret har förändrats och grannarna blir nu föremål för en distanserad hjärtlighet.

2.11 Identitet och främlingskap

Idag har frågor om identitet fått ny aktualitet mot bakgrund av den tilltagande segregationen. Bakgrunden är den kritik som rests mot den byggda miljön i

betongförrorterna med känslor av utanförskap och brist på mening i många vardag. Kritiken mot förrorterna har funnits under hela efterkrigstiden. Den har skapat en negativ bild av förrorterna, som många förrorter inte kunnat hämta sig från. Vad är det som gör att människor uppfattar sin omgivning som meningsfull och identitetsskapande? Eller känner sig utsatta? Hur dras gränser mellan människor, som gör att vissa känner sig marginaliserade?

Vad betyder upplevelser av den vardagliga fysiska omgivningen för identiteten? Och vilken roll spelar arkitekturen och den byggda miljön för identitets- och meningsskapandet? Ur ett inifrånperspektiv på människa – byggd miljö har den fysiska omgivningen en social mening som rör djupare strukturer i människors liv. Omgivningen är en grunden för identitet och förankring, som kan ha både etisk och existentiell betydelse beroende på de värden som människor tillskriver den.

Det moderna stad- och förortsbyggandet under efterkrigstiden har kritiserats för att vara ett uttryck för kontroll. Kritiken har tagit fasta på att förortsbyggandet innebar att familjen och familjelivet sattes i centrum.

Enligt flera kritiker har förorten inneburit en utarmning av det sociala livet. Särskilt dåliga blev förutsättningarna för att en urban folklig kultur i likhet med den som funnits i kvartersstaden skulle kunna utvecklas. Dagens diskussion om förorten handlar också om en tilltagande segregation och ökat våld, särskilt bland ungdomar, och bilder framträder av socialt utanförskap och identitetskris.

Frågetecknen inför dagens förrorter kan ställas mot människors egna erfarenheter av att bo och leva där. Med en sådan koppling framträder grundläggande problem med att leva på förortens villkor. Det handlar i hög grad om glappet mellan planering och verklighet och om problemet med det moderna projektets möte med verkligheten.

Alla förrorter ställer förstås sina speciella villkor, men vissa drag är gemensamma, t.ex. den fysiska omgivningen med grannskapstankarna, närheten till naturen och zonindelningen med bostäder, arbetsplatser och servicefunktioner skilda åt. Detta betyder att vardagslivet utspelar sig i olika rum med liten kontakt sinsemellan. Det privata är privat, men även det offentliga blir privat. De äldre lever för sig, ungdomarna har sina mötesplatser, barnen är på dagis, fritids eller i skolan. En del av dessa rum, t.ex. där barn och äldre håller till, är framförallt kvinnornas. Andra rum, som ölkaféer och restauranger, är manliga miljöer. Denna fysiska uppdelningen ger olika upplevelser och erfarenheter och människors berättelser om sin vardag kan därför se helt olika ut.

Att leva på förortens villkor är att leva på helt olika villkor. Många vet inte vad andra gör, vilket kan ge känslor av utanförskap.

Skildringen av förortslivet liknar Simmels beskrivning av stadslivet vid sekelskiftet – individen som måste avskärma sig från alla intryck för att rädda sitt själsliv. Upplevelsen av att bo i förort är emellertid inte entydigt negativ. Även om arkitekturen ger intryck av genomsiktlighet och kontroll finns en

annan verklighet som endast den har tillgång till som känner platsen väl genom att ha bott där länge. Den erfarenhet man får genom att bo i förorten är en förutsättning för tillträde till förortens hemligheter.

3 Förortsmiljön som lindring eller belastning

I det följande ges några svar till vad det kan betyda att leva på förortens villkor genom en studie i en så kallad segregerad förort med Servicehuset på Malmvägen i Sollentuna centrum som exempel. Här ställs frågor om relationen människa – omgivning och om den fysiska omgivningens betydelse för identitet och förankring ur ett inifrån-perspektiv. Studien belyser även skillnaden mellan de boendes syn på sin miljö och den som fanns som utgångspunkt för planeringen. Avslutningsvis ställs frågor om möjligheter att vända utvecklingen av eventuella negativa processer genom aktuella planeringsinsatser.

Frågeställningarna har belysts genom *öppna strukturerade* intervjuer. Datainsamlingsmetoden har varit öppna riktade intervjuer utifrån en frågestruktur istället för enkäter med standardiserade svarsalternativ. Denna ansats har valts eftersom identitet och förankring är begrepp som innehåller flera dimensioner och det därför är svårt att hitta stabila indikatorer som skulle kunna möjliggöra en kvantitativ metod med enkät och givna svarsalternativ. Metoden är inspirerad av *grounded theory* men är inte kvalitativ på så sätt att studien avser att vara teorigenererande.³³ Enligt Strauss & Corbin bör en kvalitativ studie inte börja med en teori utan med ett studiefält för att därefter låta detta fält visa vad som är betydelsefullt att studera.

Den information som framkommit genom intervjuerna är främst kvalitativ då den handlar om processer, aktiviteter, relationer och handlingsmönster. Syftet med urvalet har inte varit att få en generell bild av de boendes syn på sitt område utan att få en representation av olika *typer* av boende-erfarenheter såsom ungdom, äldre, handikappade, familjer med och utan barn, ensamstående och med olika etnisk bakgrund. Genom att fokusera på upplevelser och händelser hos ett mindre antal individer i en gemensam omgivning har det varit möjligt att påvisa ett mönster i dynamiken mellan handling och byggd miljö, dvs. hur relationen människors handlingar och byggd miljö förhåller sig i tid och rum.

Resultaten av undersökningen, som bygger på 20 djupintervjuer med boende på Malmvägen, visar att den byggda miljön är väsentlig för människors upplevelser av platsen men på helt olika sätt. Det verkar vara en mycket skör balans i de processer som leder till att människor känner identitet och förankring respektive utanförskap i sin miljö. Segregationen är motsägelsefull, där

³³ Strauss, A. & Corbin, J. (1990): Basics of Qualitative Research Grounded Theory Procedures and Techniques. Sage. London.

finns de som har en identitet med Malmvägen och är socialt förankrade där och de som upplever ett utanförskap. De kan vara grannar som bor vägg i vägg men deras upplevelse av sin situation skiljer sig helt. Mina intervjuer visar en mycket motsägelsefull bild av hur människor upplever sin omgivning. Resultaten visar att den byggda miljön har betydelse både som lindring för segregationens konsekvenser och som belastning.

Det viktigaste och mest intressanta resultatet är att den omsorgsfullt planerade bebyggelsen, som är ett uttryck för höjdpunkten i 1970-talets sociala planering, fortfarande än idag har en positiv, socialt integrerande funktion. Den genomtänkta utformningen av området ger unika förutsättningar för möten och kontakter mellan människor, som inte är vanliga i miljonprogramsområden. Dessa unika kvaliteter är betydelsefulla för dem som intervjuats oavsett ålder men särskilt för dem av de intervjuade som upplever ett utanförskap. I dessa fall fungerar den byggda miljön som en lindring. Resultaten visar att den byggda miljön är en väsentlig förutsättning för att ge området en positiv och varm atmosfär.

Samtidigt upplevs den fysiska omgivningen på olika sätt som en belastning. Den höga exploateringen och arkitekturen gör det svårt för vissa att tillägna sig sin omgivningen. Något som försvårar den identitetsskapande processen är också att bebyggelsen inte alls anknyter till historien och det som fanns på platsen tidigare. Spåren av det gamla Tureberg är helt borta t.o.m. namnet. Hoten mot identitet som kan leda till att människor upplever utsatthet finns både inom människor- i deras relationer till närmiljö på Malmvägen- och från det omgivande samhället. Det handlar om de boendes egna upplevelser av sin omgivningen respektive omvärldens syn på Malmvägen.

Här liksom i andra förorter finns stora skillnader mellan de boendes värdering av sin förort ur ett inifrån -perspektiv och utomstående utifrånperspektiv. Detta upplevs som besvärande av de intervjuade. De boende upplever att de ställs till svars för sitt boende. Att leva på den i omvärldens ögon segregerade förortens villkor innebär i många fall att uppleva sig marginaliserad både socialt och fysiskt. Glappet mellan inifrån- och utifrånperspektivet blir en förutsättning för segregationsprocessen.

3.1 Ett utifrånperspektiv på Malmvägen, Sollentuna

I ett utifrånperspektiv karaktäriseras Servicehuset på Malmvägen som ett segregerat område. Sollentuna Centrum med Malmvägen är ett av de områden som ingår i underlagsrapporterna till de två storstadsutredningar som gjorts om segregationen i storstadsregionerna. I den första utredningen finns Sollentuna med i avsnittet om de ”minst attraktiva områdena” i Stockholmsregionen.³⁴

³⁴ (SOU 1989:67 Levnadsvillkor i storstadsregioner & SOU 1990:20 Velfärd och segregation i storstadsregionerna.

Där beskrivs hur välfärdsutvecklingen i dessa områden försämrats under 1980-talet utifrån välfärdsindikatorer.³⁵

Utredningens undersökning av levnadsvillkoren i storstäderna visar att segregationen blivit alltmer påtaglig mellan dessa ”minst attraktiva områden” och andra bostadsområden i regionen. Utredningen visar hur segregationen har sin grund i vissa s.k. ”utsatta områden”. Dessa områden kännetecknas av att ha en viss koncentration av resurssvaga hushåll, en ständigt pågående hög omflyttning, en stor och växande andel invandrare, en stor andel människor med sämre hälsa och många som är beroende av socialbidrag. I dessa områden bor också många ensamstående kvinnor med barn, förtidspensionärer och långtids-sjuka.³⁶ I utredningen fortsätter beskrivningen av områdena på följande sätt: ”Många uppger vid intervjuer att de känner oro och främlingskap i området och tycker att de har dålig kontakt med kringboende. Valdeltagandet och den politiska aktiviteten är lägre än genomsnittligt. Det är inte ovanligt med hög kriminalitet och svåra missbruksproblem.”³⁷

I den andra uppföljande storstadsutredningen från 1997 beskrivs hur segregationsprocessen fortsatt under 1990-talet. De sociala skillnaderna mellan olika stadsdelar inom storstadsregionerna har fördjupats ytterligare och de rumsliga skillnaderna bekräfts.³⁸ Situationen betecknas av utredningen som allvarlig. ”Det handlar om en sammantagen ekonomisk, social, etnisk och demografisk segregation som har förstärkts. Den gängse bilden av att det främst är en etnisk segregation stämmer inte. Utan det är en tydlig ekonomisk och social segregation som har utvecklats.”³⁹ I denna utredning finns Sollentuna C och Malmvägen med som ett utsatt område med mycket låg inkomst.⁴⁰

Att bilden av Malmvägen i Sollentuna C inte förändrats visar en nyligen publicerad rapport från Integrationsverkets utvärdering av den pågående storstadssatsningen. I denna rapport om utvecklingen i de mest utsatta områdena användas Sollentuna C med Malmvägen som ett jämförelseområde eftersom det inte ingår i storstadssatsningen men ”i väsentliga delar kan anses likna de av storstadssatsningen berörda områden. I likhet med storstadssatsningens områden karaktäriseras jämförelseområdena av en låg inkomstnivå, en hög andel lågvariga socialbidragstagare och utrikes födda.”⁴¹ I Servicehuset utgör boende med invandrabakgrund 81% varav nästan 60% är första generationens invandrare.⁴²

³⁵ SOU 1989:67 Levnadsvillkor i storstadsregioner s. 55.

³⁶ SOU 1996:36 Storstadsliv s. 150.

³⁷ Ibid. s. 150.

³⁸ SOU 1997:118 Delade städer. Underlagsrapport från Storstadskommittén & SOU 1997:61 Att växa bland betong & kotor.

³⁹ SOU 1997:118 s. 3.

⁴⁰ Ibid. s. 95.

⁴¹ Integrationsverkets rapport 2001:09 ”Utvecklingen i storstadssatsningens 24 bostadsområden 1997-2000” s. 50-51.

⁴² Slutrapport från Kommunstyrelsens beredningsgrupp för vuxna . 1997-05-06 s. 4.

Ryktet säger att Malmvägen är ett dåligt område. Det blev ytterligare underblåst genom ett tv-program för några år sedan. Flera av de intervjuade tar spontant upp och kommenterar programmet. De intervjuade känner inte igen den bild av området som gavs i programmet.

Det var under 1980-talet som bilden av Malmvägen i omvärldens ögon blev som ett område för missbrukare. Idag har detta förändrats och Malmvägen betraktas istället som ett invandrarområde. I problembilden av området har missbruket sjunkit undan och nu framställs invandrarna som ett problem. En kvinnan i undersökningen kommenterar förändringen: "Det är jag inte rädd för. Social avvikelse på grund av invandring är lättare att ta än avvikelse genom missbruk. Synen på Malmvägen stämmer inte med verkligheten. Livet här verkar värre utanför än det är innanför."

Under 1990-talet har andelen invandrare ökat på Malmvägen. En del av de chilenare som flyttade ut har flyttat tillbaka. Andra nya invandrargrupper har flyttat in såsom turkar, kurder, araber och somalier. Det har blivit mer muslimer i området. "Det finns politiska motsättningar mellan vissa grupper. Lite synd att det blivit så instängt mellan olika politiska grupper".

En annan av de intervjuade säger att hon är medveten om att Malmvägen har dåligt rykte men det berör henne inte. Det stämmer inte med hennes upplevelse av hur det är att bo där. Kvinnan trivs väldigt bra och kontakten med grannarna betyder mycket för henne. "Det dåliga ryktet kommer av det "klientel", som bor i området. De har sina ställen där de träffas. De brukar träffas på Kina-restaurangen. Det hörs när "gänget" är där och då behöver man ju inte gå dit", säger hon.

3.2 Presentation av området

Servicehuset på Malmvägen ligger intill Sollentuna centrum och järnvägsstationen. Det tar ca 20 minuter med pendeltåg till Stockholms central och E4:an går förbi några hundra meter utanför. Servicehuset består av tolv olika hus som är mellan tre och nio våningar höga. Alla husen är sammanbundna med inomhuskorridorer. Det hus som ligger närmast Sollentunamässan är idag ombyggt till lägenhetshotell för mässan. Servicehuset är ett trafikseparerat område vilket innebär att det finns trafikskyddade gårdar på terrassplan med lekplatser och planteringar. Det finns även en stor terrasserad park mellan husen där det också ligger en skola. Parken är kommunal men husen i området ägs och förvaltas av AB Sollentunahem, som är ett kommunalt allmännyttigt bostadsbolag.

Området består av 1 142 hyreslägenheter varav ca hälften är 1:or och 2:or och hälften 3:or och där bor ca 2 500 människor. Servicehuset erbjuder de boende en speciell service genom *receptionen* som ligger vid huvudentrén och har öppet måndag till fredag. I *receptionen* kan hyresgästerna boka tid för att använda gemensamma lokaler såsom gymnastiksal, hobbyrum och bastu. Där

kan man även låna verktyg och symaskin och få hjälp med olika små tjänster såsom blomvattning, om man reser bort. Tidigare fanns möjlighet att boka en övernattningslägenhet i området till sina gäster.

I anslutning till *receptionen* i den centrala inomhusgången och i bottenvåningarna till husen finns ett visst utbud av service i form av matbutiker, restauranger, damfrisör, flera daghem, småbutiker, kopieringsservice och ett Mångkulturellt Folkbildningscentrum PRISMA.

Det är nära till grönområden. Järvafältet ligger inom cykelavstånd och det är inte långt till Edsbergsparken vid Edsbergsviken. Runt området finns fina promenadvägar i den kringliggande av villa- och radhusbebyggelsen. Det finns flera skolor i närheten liksom inomhusbad och idrottsplats.

3.3 Planering och byggande

I Sollentuna inleddes moderniseringen i mitten av 1940-talet med att grannskapsförorter började planeras och byggas i Häggvik och Tureberg. I Tureberg uppfördes tre flerfamiljshus på Malmvägen. Det var hantverksmässigt byggda trevåningshus med välplanerade och vackra lägenheter varav en del hade öppen spis.

På mitten av 1960-talet fanns fortfarande det mesta kvar av det gamla bruks- och stationssamhället med sin trädgårdsstadskaraktär. Men byggandet av miljonprogrammet – den tredje epoken i det moderna projektets förortsbyggande – kom för Turebergs del att innebära att det gamla samhället gick i graven. De industriverksamheter som fanns flyttade, hus revs och istället byggdes ett nytt centrum öster om järnvägen och ett stort servicehuskvarter väster om järnvägen vid Malmvägen. Tureberg blev kommunens centralort och bytte namn till Sollentuna Centrum.

Det som ger Tureberg/Sollentuna Centrum karaktär idag är det så kallade Servicehuset från 1972 på Malmvägen. Det som ger intryck av att vara tio höghus och två lägre loftgångshus är i själva verket ett hus. De tio huskropparna är sam-

manbundna med inomhusgångar varav en fungerar som en central förbindelse genom hela komplexet.

Servicehuset på Malmvägen är ett intressant exempel som ett av de mest konsekvent genomförda och ambitiösa exempel på 1960–70-talens sociala planeringstänkande. Det planerades ursprungligen som ett servicehus där all tänkbar service skulle finnas för de boendes alla behov i vardagen.⁴³ Bakgrunden var den ökande andelen av barnfamiljer med båda makarna i förvärvsarbete och en snabb ökning av en- och tvåpersonshushållen. Alla dessa förändringar skulle leda till en ”efterfrågan på en boendeform med service i form av färdiglagad mat, städ- och tvätthjälp, gods- och budpassning, tillfällig sjuktillsyn och för barnfamiljen barndaghem och fritidshem”.⁴⁴ Inspirationen till planeringen av Servicehuset kom från existerande kollektivhus såsom Hässelby familjehotell och Majvikens kollektivhus i Göteborg.

Servicehuset på Malmvägen planerades ursprungligen för ca 2 500 invånare och där skulle inrymmas olika lokaler för boendeservice, såsom en reception, matsalar, matutlämning, kvällsbutik, tvättstugor, motions- och hobbyrum samt garage.⁴⁵ Genom ett system av förbindelsegångar skulle dessa gemensamhetslokaler nås från alla lägenheter i husen. I området planerades dessutom offentlig service såsom daghem, fritidshem, lekskola och en lågstadieskola. Skolan skulle ligga i den anslutande parken och där planerades också ett kultur- och fritidscentrum. I detta skulle finnas lokaler för bl.a. högstadieskola, medborgarhus, bibliotek, ungdomsgård och kyrkliga lokaler. All service skulle också betjäna de boende i det intilliggande Turebergs Gårdsområdet. När Servicehuset byggdes skars ambitionerna ned. Planerna på matsalar och matutlämning förverkligades aldrig och inte heller kultur- och fritidscentret. I dag finns en skola på platsen.

Servicehuset på Malmvägen skulle bli det slutgiltiga beviset på att man kunde planera det perfekta samhället. Där revs den välfungerande bebyggelse med flerfamiljshus och villor från 1940-talet för att ge plats åt en ännu modernare bebyggelse. Det var ett uttryck för drömmen om ett modernt förortsliv som lösningen på vardagens alla problem. Blev drömmen verklighet?

3.4 Identitet och förankring

Intervjuerna med boende i Servicehuset på Malmvägen visar att den byggda miljön och den fysiska omgivningen där är viktig för de boendes upplevelser av identitet och förankring. Bostadsområdet Malmvägen är speciellt. Den centrala inomhusgången skapar gemenskap i området. Det är där människor

⁴³ PM för servicehus, upprättad i maj 1967. Vattenbyggnadsbyrån. VBB.

⁴⁴ Ibid s.1.

⁴⁵ PM ”Sollentuna centrum väster järnvägen. Vattenbyggnadsbyrån. VBB. 1967.

träffas och där finns fortfarande mycket som bidrar till att skapa kontakt såsom butiker, café, restaurang, bastu, motionslokal m.m.

Det som är speciellt är atmosfären i området och de många kontakter som utvecklats mellan dem som bor där: ”Det är lätt att låna saker av grannarna. Människor som bor på Malmvägen är varma. Atmosfären i området är bra”. Grannkontakterna har etablerats i hissen, trapphuset och i inomhusgången, som sammanbinder husen. I trapphuset möts människor, hejar på varandra och byter några ord. Portgångarna betraktas som privat område för dem som har sina portar där. I dessa gånger har man en viss koll på vad som händer.

Den viktigaste mötesplatsen är den centrala inomhusgången och dit går en av de intervjuade flera gånger om dagen, när hon är hemma, eller närhelst hon vill träffa någon och byta några ord eller för att informera sig om vad som händer på Malmvägen. Den bästa tiden för möten är mellan 6 och 8 på kvällarna, då finns alltid någon där. Den bästa kontaktpunkten är gången utanför närbu-tiken. En annan träffpunkt i gången är det nyöppnade kebabstället.

Atmosfären

Något som bidrar till atmosfären är de ”trevliga tjejerna”, som arbetar i receptionen i gången. De hjälper till att lösa olika problem t.ex. när något går sönder i lägenheten. De kan ta hand om posten när man är bortrest, och vattna blommorna. Där kan man lämna nyckeln om någon behöver lagas något i lägenheten. De intervjuade upplever att huset fortfarande är ett servicehus genom receptionen och dess personal. Men också på grund av alla aktiviteter som finns för de boende.

På Malmvägen finns många möjligheter för hyresgästerna att aktivera sig. Det finns gymnastiklokal med rabattpris för boende och möjlighet att spela badminton. Det finns hobbylokal, där man snickra och måla. Om man vill ordna fest finns festlokal att hyra med bord och stolar. Du kan som hyresgäst få hjälp med olika saker genom receptionen. Det kan gälla hjälp med att vattna blommorna, när du är bortrest.

Något som betyder mycket för atmosfären är områdets skötsel. Alla de intervjuade framhåller att Sollentunahem är en bra värd, som sköter området väl, vilket bidrar till att människor trivs. ”Om något blir fel är det bara att säga till. Det är trevliga fastighetsskötare som kommer.” Det kommer mycket information till hyresgästerna från Sollentunahem och lappar om aktiviteter.

På Malmvägen finns många aktiviteter och projekt på gång. ”Här finns en stolthet över var man bor. Det är mycket ”vi och dom”-känsla bland de boende. ”Dom” är de som kommer utifrån och som inte känner området och hur det är att bo där och som är snara i sina fördomanden. Det är som två läger.”

På Malmvägen bor ett antal eldsjälar, som tagit initiativ till några av dessa projekt. Några av dessa eldsjälar är ett slags nyckelpersoner i grannskapet genom sina sociala nätverk bland de boende på Malmvägen. Flera av dem är

också ledande i lokala föreningar som finns. Dessa nyckelpersoner har en del av kontakterna till kommunens tjänstemän och/eller beslutande organ, till bostadsbolaget, till närpolisen, kyrkans diakoner etc. På Malmvägen finns bl.a. en kurdisk och en turkisk förening. "Grabbarna" inom området har en egen lokal. Och det finns en boxningsklubb. Lokalerna inom området är en resurs för olika föreningar men det finns behov av fler lokaler för föreningslivet.

Människor är engagerade att försöka ta bort den stämpel av att vara ett dåligt område, som fördes fram i TV-programmet Elbyl vintern 1998. De sjuder av liv på Malmvägen av alla projekt som är på gång. Till detta kommer den organiserade verksamheten i alla föreningar. Under två dagar om året är aktiviteten på topp och det är under Husets dagars som inträffar varje sommar.

Engagemang

De boendes engagemang för området kommer till uttryck på olika sätt. Det har funnits samverkansgrupper som träffats och diskuterat den föreslagna ombyggnaden i en lokal vid inomhusgången. Idéer och initiativ till verksamheter från de boende har kunnat förverkligas tack vare en rikliga tillgången på lokaler inom området. Senast i raden är det Mångkulturella kulturcentrum som öppnat i den centrala gången.

Hyresgästföreningen har varit och är mycket aktiv i att förbättra området genom att starta aktiviteter och att förbättra den fysiska miljön. Det har hela tiden funnits ett samarbete mellan denna förening och bostadsbolaget. Efter tv-programmet Elbyl blev aktiviteten ännu större att starta nya projekt från de boendes sida. Kommunen engagerade sig i området genom att dra igång ett Integrationsprojekt.

Två av de intervjuade ungdomarna har engagerat sig särskilt mycket. En av dem var engagerad i ungdomskooperativet som hon såg mycket positivt på, eftersom där kunde ungdomar som misslyckats i skolan och fastnat i sysslolöshet få en andra chans. En del av de ungdomar som kom till kooperativet visade sig vara dyslektiker. De hade gått igenom nio år i grundskolan utan att någon upptäckt detta. Andra ungdomar hade drogproblem eller befann sig i början av en kriminell bana. I dessa fall kunde kooperativets erbjudanden om utbildning eller arbete medverka till positiv förändring.

S. har engagerat sig mycket i de unga flickornas situation på Malmvägen. Hon och två andra flickor med turkisk bakgrund har tagit initiativ till att starta en möteslokal för tjejer. Idén föddes då killarna fick en egen lokal på Malmvägen av Sollentunahem. Då kontaktade de bostadsbolaget och fick en liten lägenhet för verksamheten. Den ligger mycket centralt på Malmvägen, en trappa upp i inomhusgången rakt ovanför receptionen. Möteslokalen invigdes i maj 1998 med en fest. S. berättar att de fått mycket stöd för sin idé om en mötesplats för enbart tjejer. En sådan plats fyller ett stort behov särskilt för invandrartjejer, som kanske inte får gå ut annars. Men tanken med lokalen är att även

svenska tjejer, som bor på Malmvägen ska kunna komma till lokalen. Här ska invandrare och svenska tjejer kunna mötas. Sollentunahem ställer upp med lokalen och samarbete sker även med socialförvaltningen och närpolisén.

Det väsentliga är att unga kvinnor har en mötesplats. där de kan komma samman och där kamratstöd kan utvecklas. Det kan sedan fungera som en länk in i vuxenvärlden. De som har eventuella problem med skolan, arbetslöshet, droger o. dyl. kan tidigt få hjälp genom de nära kontakter som finns etablerade till socialtjänsten och ungdomsmottagningen. De som inte har arbete ska kunna få ett jobb eller utbildning eller möjlighet att höja sina betyg. De som arbetar med tjejlokalen har också nära kontakt till det nystartade ungdomskooperativet.

Det finns ett slags ungdomar på Malmvägen som det har varit svårt att nå, berättar S, men nu har det lyckats för S. och hennes kompisar att få dem att komma till tjejlokalen S. berättar att ”jag gick fram och talade med dem om att vi skulle hålla ihop här på Malmvägen” Annars brukar dessa tjejer åka in till staden eller vara med grabbarna. Då är det lätt hänt att de börjar få problem. S. menar att tjejerna egentligen inte har några problem. men att de blir förvirrade och nedtryckta av skolan. De får dåligt självförtroende och allt blir en dålig start. S menar ”att genom kontakterna i lokalen kan vi visa att tjejer kan och att det går bra utan droger t. ex”.

Trygghet

S. känner sig trygg i området även på natten. Tvärtom vad man skulle kunna tro har S. och hennes kompisar fått mycket hjälp av andra ungdomar i området. Det har hänt när bilen gått sönder på väg från stan. ”Mitt i natten ringde vi till grabbarna. De kom 15-20 stycken och lagade den.”

För en av de intervjuade innebär området en alldeles speciell trygghet. Kvinnan har bott på Malmvägen sedan 1972 då området var ett år gammalt. Hon flyttade dit tillsammans med sin man för att få bo i en handikapplägenhet på fyra rum och kök. Hon och hennes man har hela tiden bott i samma lägenhet och hon trivs mycket bra.

Kvinnan tycker att Malmvägen är fantastiskt och ger hennes möjligheter att leva ett bra liv som handikappad. Det fungerar mycket bra tack vare den centrala inomhusgången och att det är så lätt att ta sig ner dit med hiss från lägenheten. Från gången är det sedan enkelt att ta sig till vänner som bor på andra delar av Malmvägen, liksom att göra inköp i affärerna. ”Det betyder mycket att affären är öppen till tio på kvällen. Jag kan göra alla inköp själv. Ungdomarna är också mycket hjälpsamma och bär kassar”.

Kvinnan har lärt känna igen många ungdomar liksom barnen på dagis och känner sig trygg när hon åker i gångarna. ”Jag har alltid åkt i gångarna med min plånbok och aldrig råkat ut för någonting. Det talas om att det blivit värre

de senaste åren med väskryckning och sådant. Men jag har inte märkt någon förändring. Jag tror de är de som inte bor här som är rädda.”

På samma våningsplan, som kvinnan bor, hyr lokalföreningen för De Handikappades Riksförbund en lägenhet för sin verksamhet sedan 25 år tillbaka. Det passar bra för henne som sedan länge är mycket aktiv i denna förening. I lägenheten har DHR sina medlemsmöten och sin kursverksamhet. I DHR-lokalen hyr också Brukarkooperativet för personliga assistenter ett rum. Det bildades för fem år sedan i samband med att en ny lag om assistenter för handikappade antogs.

Kvinnan känner sig väl förankrad på Malmvägen. Under sex, sju år hade hon sina föräldrar boende i området. Men nu har de flyttat till sjukhemmet i närheten. Kvinnan har många vänner i samma trappuppgång. Alla lägenheter i trappuppgången är handikapplägenheter. “I denna trappuppgång träffas vi och pratar. Vi är tre familjer som hjälper varandra med allt.” Annars bor vännerna utspridda på Malmvägen.

Kvinnan har lärt känna människor genom handikappföreningen och medlemmar som bor på Malmvägen. Hon har även fått vänner genom konstföreningen, där hon är medlem. Hennes intresse är att måla och för att kunna göra det hyr hon en liten lägenhet i våningsplanet ovanpå sin egen lägenhet.

Kvinnan och hennes man åker runt varje dag till ett grönområde. Edsbergs slott är favoritplatsen. De har även ett promenadstråk i Töjnan, det intilliggande villaområdet. “Det är trevlig att åka och titta på villorna. Det finns gott om gångvägar i Sollentuna, så det är inga problem att ta sig fram med rullstolen. De närmaste åren kommer det att bli mer avfasade trottoarkanter – något DHR har arbetat för.”

“Ibland tar vi bilen och åker till Sigtuna eller Uppsala. Det är mycket bekvämt för oss att komma till bilen med hissen ner till garaget. Bilen är handikappanpassad så det är bara att köra in rullstolen och starta bilen.”

Kvinnan älskar att shoppa och till vardags åker hon till Sollentuna centrum, dit det går en gångväg från Malmvägen. Ibland åker hon till Stinsen för att handla.

Social förankring

Motkrafterna mot utsattheten finns i människors kontaktnät på Malmvägen och i de kvaliteter som de boende upplever finns i miljön där och som är speciella för Malmvägen. De många offentliga utrymmena är verkligen en unik resurs för området och något som varit en helt avgörande förutsättning för de många aktiviteterna där.

För en par av de intervjuade har området blivit en del av familjen. Här känner man sig hemma. Barnen har bosatt sig i området när de blivit vuxna och skaffat eget hushåll. Det finns flera släkter som bor inom området. Unga som vuxit upp på Malmvägen har valt att bo kvar.

E. tycker att stämningen bland människor på Malmvägen är att de trivs. De är nöjda. De som vuxit upp i området trivs bra. Det gäller även barn i invandrarfamiljer. Malmvägen är ett tyst och lugnt området. Man blir inte störd av grannarna. Sollentunahem är en bra värd, som sköter området väl, vilket bidrar till att människor trivs. Det kommer mycket information till hyresgästerna från Sollentunahem och lappar om olika aktiviteter. Nu senast har det varit bostadsmöten om ett nybildat kooperativet. Dessa aktiviteter bidrar till att skapa gemenskap mellan det boende. Folk håller ihop på Malmvägen. Många gör sina inköp i de butiker som finns. De har öppet länge, vilket skapar liv i gången. Livsmedelsbutiken är öppen till 21.00, video butiken till 22.00 och köttbutiken till 20.00. Ungdomarna uppehåller sig gärna i gångarna på kvällarna.

Av intervjuerna framgår att det finns väl utvecklade nätverk mellan grannar inom området. Några av de intervjuade har bott tio år eller längre i området. Här några exempel:

M. har bott på Malmvägen i 11 år. Hon bodde först i en etta men efter ett år flyttade hon till den två, där hon nu bor. M. är uppvuxen i ett villaområde, men längtar inte dit. Nu känner hon sig hemmahörande på Malmvägen. M. har nära till sitt arbete i Häggvik. Hon trivs bra i området har fått en vänskapskrets kring Malmvägen. M. bor med en loftgång utanför lägenheten och på den har hon lärt känna sina grannar. Hon umgås flitigt med ett par av dem. M. går ibland på det närliggande Star hotell och där har hon också lärt känna folk. Det är ett trevligt ställe, tycker M. M. åker ytterst sällan till stan. Det är endast för att gå till tandläkaren. Hon åker bara från Malmvägen, när hon åker utomlands. M. trivs på Malmvägen och har inga planer på att flytta.

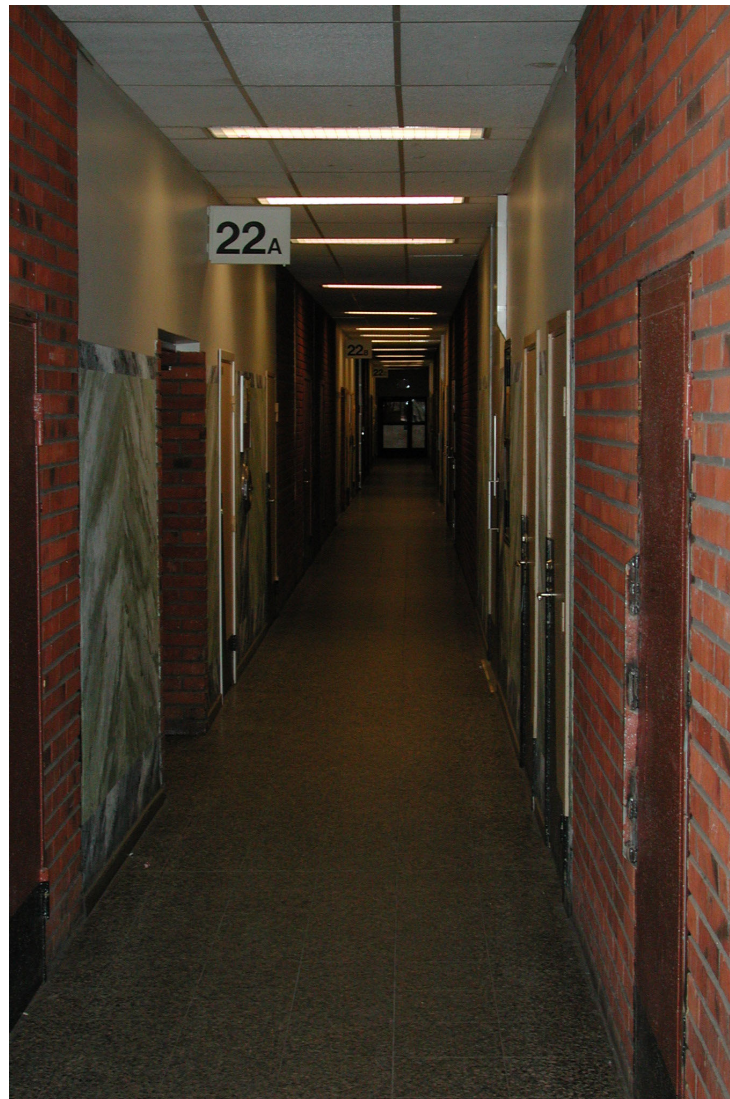
S. är född på Malmvägen och har bott hela sitt liv där. Hon känner sig hemma och har ett stort kontaktnät. Hennes pappa har arbetat i ungdomscaféet på Malmvägen och hennes farbror har närbutiken i gången. När S. slutade gymnasiet började hon arbeta i butiken. Efter ett år i butiken tycker hon att hon känner väldigt många på Malmvägen. Butiken fungerar som en mötesplats, liksom caféet.

E. är väl förankrad på Malmvägen. Barnen har gått både i skola och på fritidshem där och på det sättet har E. fått nära vänner, som hon umgås med fortfarande. Det var så hon träffade sin bästa väninna. E. har nära kontakt till alla sina grannar. Hon tycker att loftgången utanför lägenheten är mycket bra. Det är lätt att få kontakt med grannarna där. På loftgången stannar man och pratar. Efter en viss tid har man lärt känna alla på loftgången. I den tidigare lägenheten hade E. och grannen en gemensam bänk på loftgången. Det var väldigt trevligt. Den före detta grannen umgås E. fortfarande med. Det E. uppskattar mest med husen är loftgångarna. När E. bytte lägenhet ville hon absolut ha en lägenhet vid en loftgång för att få naturliga kontakter med grannarna. Det är också trevligt att kunna sitta ute på loftgången när det är vackert väder.

L. tycker att den varma stämningen mellan människor i området och alla aktiviteter som pågår uppväger nackdelarna med den fysiska miljön. L. känner

sig numera väl förankrad på Malmvägen bland sina grannar. Under det första året som hon bodde där, tyckte hon det var svårt att få kontakter till grannarna. De verkade avvaktande och tog inga initiativ till kontakter. L. fick en känsla av att detta år var något av en testperiod från omgivningens sida. Att de ville se vem hon var och om hon tänkte bo kvar. Isen lossnade efter ett år, när de märkte att hon tänkte bo kvar. Numera har L. goda kontakter speciellt till sina kurdiska grannar och känner sig nästan som adopterad av den kurdiska kolonin, som finns på Malmvägen.

En äldre man och hans hustru känner några i samma trappuppgång, som de pratar med. Där bodde tidigare en familj från Libanon med barn och de hade bra kontakt. De drack kaffe hos varandra och träffades. Paret brukar också gå till den kontaktlokal för äldre som finns i huset och de medverkar på husets dag och när hyresgästföreningen ordnar fest på gården. ”Det är trevligt, Vissa familjer kommer med hela sin släkt”.

3.5 Identitetslöshet och främlingskap

K. upplever sig inte alls engagerad i Malmvägen. Hon tycker att hon har bott där för länge, sedan början av 1980-talet. Hon flyttade till Sollentuna från Norrland, eftersom hon fick jobb. K. har kontakt med några grannar, men ”här finns ingen, som man kan fika hos”. En grannes son hjälper K. med bilen, men annars har K. sina kontakter utanför området. K. går aldrig på några av de aktiviteter för de boende. K. har sina vänner på andra håll.

K. åker helst bort från området. Det hon uppskattar i omgivningen är det utbud som finns i centrum, särskilt musiken i Amorinasalen, liksom de fina promenadvägarna vid Edsbergviken. K:s vardag innebär att hon lämnar lägenheten, går till garaget och tar bilen till sitt arbete. Den lediga tid hon har går till att förbereda sig för arbetsveckan. K. gör sina inköp med bilen i Rotebro. Hon går aldrig ut på Malmvägen eller i centrum.

Otrygghet

K. tycker att hon är ganska så säker, men är ändå på sin vakt när hon går i gångarna. K. känner sig inte trygg i gångarna. Hon går inte där på natten. Om hon kommer hem sent går hon utomhus till sin port.

L. kände sig väldigt otrygg som nyinflyttad. Hon lånade familjens hund och gick runt överallt, men det hände ingenting. Nu känner hon sig helt trygg, särskilt när hon kommer in i gången från stationen. Då blir hon lugn, hon känner sig hemma. På Malmvägen finns tryggheten.

L. drar sig däremot för att gå till torget på helgnätter eller till busstationen. Hon tänker sig för innan hon promenerar ut på Industrivägen. Överhuvudtaget går hon inte ut och promenerar på kvällarna. Hon menar att det finns anledning att var vaksam överallt när det är mörkt.

M. tycker inte att det stämmer med hennes upplevelser. Hon har aldrig råkat ut för något när hon har gått i området. Och hon tycker inte att det är obehagligt att gå där. Det händer dock sällan att hon är ute sent på kvällarna, särskilt fredag–lördagskvällar.

Arkitekturen

Den fysiska miljön och arkitekturen upplevs som negativa. K. gillar inte miljön på Malmvägen. ”Det ser ut som södra Sveriges Tjetjenien. Husen är hemska att se på. Varför måste allt vara så trist? Det är som en stenöken”. De gånger K. ska till centrum går hon i gångarna under huset, eftersom det är den närmaste vägen. Då försöker hon att inte bry sig om hur det ser ut.

”Fördelarna med området är att det är tyst och att det finns varmgarage med tvättplats. Garageplatsen är ganska billig. Hyran är relativt låg, då el ingår. Det är bra att det finns grovtvättstuga”.

M. tycker ”att husen och omgivningen på Malmvägen är som en stenöken. Lägenheterna är däremot väldigt bra planerade och det är skönt med en balkong i söderläge”.

”Jag lider inte av att bo här, men skulle aldrig bo här med barn. Då skulle jag bo i villa”, säger M. ”De flesta som bor på Malmvägen har inte valt att bo här”.

”Annars är husen typiskt tråkiga 1960-tals hus. Husen målades om för några år sedan. Då var de nästa svarta av smuts. De målades i en rosa färg och blev ljusare och finare.”

E. trivs mycket bra i området förutom att det förekommer nedskräpning i hissar och portuppgångar. Entrén till porten är smutsig och äcklig. Det är tråkigt att det är på detta sätt, tycker L. K. tycker att det är jobbigt med bajs i hissen, vilket det ofta är. Fastighetsskötseln fungerar mycket bra, vilket gör att det blir fort rengjort och eventuella fel lagas hur fort som helst.

L. tycker att den fysiska miljön på Malmvägen är tråkig. Det är ett trist område med jättehus. Det finns ingenting som är intressant att se på där. Det känns ogästvänligt och inte alls välkomnande att ta sig från pendeltåget till porten eller från den ena delen av området till den andra.

Gården används aldrig av andra boende än barnen. Men det är roligt att titta på barnen, när de spelar boll på gräsmattan som finns på gården en trappa upp från gatunivån.

Förr satt det äldre paret ofta på gården och solade. Barnbarnen lekte i poolen och det fanns en dusch också. ”Numera sitter mest invandrarfamiljer på gården. De gillar att sitta där.” Sedan en tid är det några unga grabbar som samlas på parkeringen utanför parets lägenhet. De bor inte i området utan

kommer utifrån och träffar ungdomar från området. Något som upplevs som obehagligt.

Historiens frånvaro

De äldre av de intervjuade minns hur samhället Tureberg såg ut innan Servicehuset byggdes. Den stora skillnaden mot det gamla gör det svårt att uppleva identitet med det nybyggda. P. har bott på Malmvägen i sedan 1975. Hon har hela tiden bott i samma lägenhet och hon trivs bra. P. har sina rötter i det gamla Tureberg, som var ett villasamhälle, som revs när Malmvägen byggdes. P. kom till Tureberg när hon var 14–15 år gammal. ”Då fanns ett fint villasamhälle här. Nu är alla husen rivna, det finns inget kvar. Vi som bodde i Tureberg var som en enda stor familj. Alla kände alla.” P. berättar om hur fina husen, om alla sina gamla grannar och hur mycket kontakter de hade med varandra.

P. har inte så mycket kontakter med de nuvarande grannarna. Hon känner sig blyg och tillbakadragen. ”Det finns ingenting kvar av det som var i Tureberg en gång. Jag känner inte igen någonting.”

P. har för närvarande kontakt med de närmaste grannarna. Under den tid P. har bott på Malmvägen har hon haft umgänge med grannar, men det har varit ganska stor in- och utflyttning. Det har kommit många nya grannar, och grannar som P. umgått mycket med har flyttat.

P. tycker att grannkontakterna på Malmvägen skiljer sig mycket från hur det var i det gamla Tureberg. ”Då kände alla varandra och när någon flyttade in hade man fest för dem. Villorna låg med stora trädgårdar runt om och man gick emellan och drack kaffe och pratade med varandra. Det var ett underbart samhälle.”

De flesta av de gamla turebergsborna lever inte längre. P. har kontakt med några stycken, som brukar träffas.

De första åren på Malmvägen var svåra, men det har gått ganska bra att anpassa sig, tycker P. Det var svårt att vänja sig vid att bo i lägenhet. Det var en smärtsam flytt särskilt för barnen. Höghusen är en skräck, tycker P. men de låga husen, där P. bor är bättre. De långa gångarna är inte trevliga att gå i. Och P. vågar inte åka i hissarna, som finns i husen.

P. gör hela tiden jämförelser med hur det gamla Tureberg såg ut. Där fanns flera små butiker, apotek, skomakare, sybehörsaffär, frisör och matvaruaffär. Butikerna var ett slags mötesplatser, där butiksinnehavarna kände alla boende och tvärtom. På Malmvägen upplever inte P. något av detta.

På andra sidan Malmvägen fanns en skog, där P:s man gick och jagade. I villasamhället Fågelsången fanns en dansbana. P. kände sig hemma i hela omgivningen och kände igen de människor, som bodde där.

”Nu finns ett främlingskap mellan människor, som inte fanns förr. Det går inte att jämföra. Det är svårt att få kontakt när alla jobbar och är borta på dagarna”. P. är oroad för barnens uppväxt att de vuxna inte har tillräckligt med tid för sina barn. Barn kräver mycket tid och omvårdnad för att kunna känna

trygghet. P. tycker synd om småbarnsföräldrar, som arbetar mycket, särskilt kvinnorna att de inte kan vara hemma och pyssla om sina barn.

Grannskapets förändring

Grannskapet har förändrats mycket sedan området var färdigt. En av de intervjuade, som bott i området sedan 1972, då det var precis nybyggt, berättar om denna förändring:

I början av 1970-talet var Malmvägen ett bra område att bo i med många akademiker, intellektuella och människor som hade det bra. Det utvecklades en levande gemenskap mellan grannarna genom barnen som växte upp på Malmvägen. Kvinnans äldsta dotter började skolan när familjen flyttade in i området. Hon fick många kompisar bland grannarna och familjerna lärde känna varandra. De umgicks och hade gårdsfester tillsammans. Det fanns gott om lokaler för hobbyverksamhet.

Redan i slutet av 1970-talet började området förändras genom att många flyttade. Flyttströmmarna gick i olika riktningar: till ännu nyare områden t.ex. Husby, som lockade med möjligheter att välja färg på köksluckor och tapeter, till innerstaden och ut på landet. Det var då de välutbildade och de med god ekonomi försvann från Malmvägen. Samtidigt kom de första invandrarna, polacker och jugoslaver.

Under 1970-talet och fram till centrum byggdes var Malmvägen ett levande hus genom att den centrala inomhusgången var fylld av affärer. Där fanns bank, livsmedelshallar, fotograf, systembolag, läkare, barnomsorg, hemtjänst och dagcenter. Det fanns en lågstadieskola i huset, där dottern gick. Turebergs-skolan var ännu inte byggd.

Statusvandringen bort från Malmvägen inleddes när radhusområdena i Tegelhagen, Norrviken, Kärrdal, Sjöberg och Viiby blev klara. Då försvann alla som kunde. Det kostade under 10.000 kronor att köpa ett bostadsrättsradhus. Kvar på Malmvägen blev de som inte hade möjlighet att flytta. Det var många ensamstående mammor och människor med problem.

I mitten av 1980-talet började problemen att märkas särskilt i de höga hus som hade ettor med kokvrå. Dessa lägenheter blev ett slags övergångslägenheter för människor med sociala problem från hela Stor- Stockholm. Det var sex åttavåningshus med 32 ettor med kokvrå i varje hus, sammanlagt nästan 200 smålägenheter. Dessa är nu ombyggda till större lägenheter.

Det fanns en social tanke med dessa lägenheter från början, där en fältgrupp från socialförvaltningen skulle stödja de boende osv. Men det fungerade inte. Det blev stökigt i området och de som kunde flyttade bort.

Grannskapet glesades ut ännu en gång. En man har bott på Malmvägen och i samma lägenhet sedan 15 år tillbaka känner också området väl. Tanken var att flytta till barndomsstaden Borås efter pensioneringen men det blev inte av. Han blev kvar och tycker att det är lugnt: ”Det här är den lugnaste delen av

området”. Men även där har hänt en hel del under de år han bott där. Det har brunnit två gånger i lägenheter i huset bredvid.

Mannen har kontakter med ett par sina grannar. De brukar dricka kaffe hos varandra någon gång och med en av grannarna delar han tidning. Annars hälsar han och pratar med grannarna, när de möts ute. Han har en vän från sin gamla arbetsplats. De träffas regelbundet och går ut och tar en öl tillsammans.

Mannen besöker regelbundet de restauranger som finns på Malmvägen, där han ofta äter sin middag. Han berättar att han har bytt stamställe nu, eftersom det blev för bråkigt och stökigt på det förra. Det blev alltmer öldrickande i stället för matgäster. Den restaurang han går till nu är lugnare.

“Det är som svenskheten” säger han och jämför med hur det var med grannkontakterna när han växte upp i Borås i mellankrigstiden. Han beskriver och visar de bilder som hänger på väggarna från de gamla träkåskvarter som låg 200 m från Stora Torget mitt i Borås. Allt är nu rivet utom ett par hus. I detta kvarter höll alla barnen ihop liksom de vuxna. De höll ihop inåt genom att hjälpas åt mot nöd och ohyra och utåt mot gäng från andra kvarter. Varje påsk var det slagsmål med grannkvarterets ungar. Gemenskapen mellan grannarna blev ändå tätare under andra världskriget genom hemskyddet, där alla var med.

Mannen jämför de gamla husen i Borås, som var i tre våningar med två trappuppgångar och små lägenheter, vilket gjorde att det var ungefär sex lägenheter i varje hus med husen på Malmvägen. Han säger “Suck. Husen här är för höga och står för tätt. Det är för koncentrerat. Men husen är bra på sitt sätt och Sollentunahem håller efter dem. Loftgångarna är OK, även om det gör att ljudet fortplantar sig.”

Tanken med området var god från början, säger han. Det fanns mycket service i husets centrala gång bl.a. bank, små affärer och en pub i källaren. Nu är det inte så mycket kvar sedan centrum byggdes. “Detta är en sopstation för socialfall och invandrare med ca 80 nationer på 1.100 lägenheter. Det började med att kommunen slussade flyktingar till området och sedan har inflyttning skett av vänner och släktingar”.

På Malmvägen finns också ett stort antal pubar, caféer och restauranger, mannen räknar upp namnen på tio olika, men de fungerar inte som de pubar han har erfarenhet av. “Det finns inte den gemytligheten här. Och det beror mycket på besökarna. De går inte dit i första hand för att träffa andra eller prata bort en stund utan för att dricka öl. Det blir något helt annat.”

Osynliga gränser

Osynliga gränser finns inom Malmvägen. Somalierna håller sig t. ex. för sig själva. Det finns också gränser mellan olika etniska grupper. Hur dessa gränser upplevs är olika mellan olika generationer. Ungdomarna på Malmvägen verkar inte uppleva etniska gränser på samma sätt som deras föräldrar. Det finns en

viss uppdelning inom området, så att medelålders bor i borte änden av området längst från mässan.

En av de intervjuade som själv är invandrare ger sin syn på de osynliga gränserna: De som kommer hit som invandrare gör det för att de är fattiga. Det är inte de rika som väljer att flytta hit. Mannen tar sig själv som exempel. Han flyttade från ett land i tredje världen när han var tonåring. Pappan hade dött och mamman kunde inte ta hand om barnen. Mannen sålde sin cykel köpte en biljett och gav sig iväg till Europa. Han utbildade sig fick arbete och levde ett bra liv. Efter tio år i annat europeiskt land flyttade han till Sverige och bildade familj. Men äktenskapet höll inte och sedan åtta år bor han ensam på Malmvägen. De arton åren i Sverige har inte varit tillräckligt lång tid för att han ska känna sig integrerad. Han menar att den som kommer till ett land som vuxen kan befinna sig mentalt i sitt hemland även efter 20-30 år. Det är stor skillnad på de som växer upp i det nya landet. Han kan se detta på sin son som talar flytande svenska och som inte alls känner sig som någon utlänning.

Han känner sig själv som utanförstående både i relation till de invandrare som finns på Malmvägen där han bor och i förhållande till det svenska samhället. Han har odlat sådana intressen som är typiska för den svenska kulturen, med skidåkning, skridskor osv. Det har gjort honom udda bland andra invandrare men inte gett så nära kontakter till det svenska, som han önskat. Han uttrycker sin besvikelse och frustration över detta. Den vilja han haft att tillägna sig det nya landets kultur har gjort att han känner sig som en särling bland invandrare. Han inte har å andra sidan inte heller någon förståelse för andras sätt att hantera invandrarsituationen. "De har ofta inget intresse för det nya landet eller kulturen. De läser t.ex. bara om sitt hemland och talar det språket till vardags".

Samtidigt upplever han sig fortfarande vara utanför den svenska kulturen. Han är med bland svenskar när han utövar sina fritidsintressen, men han har inte fått några vänner, som han umgås med på detta sätt. Han tror inte att han är ensam om att uppleva dessa gränser: "När det är fint väder sitter kvinnor och barn på gräset på gården och männen spelar kort på bänkarna. Men det är inga svenskar som använder gården."

De förslag mannen har är att något borde göras för att förbättra kontakterna mellan svenskar och de invandrare som bor i området genom att bygga en permanent scen, där de kunde visa upp sin musik, danser osv. Den kunde ligga utanför restaurangen i gången med en uteservering. Det vore också bra med en fotbollsplan på den stora gården. På grusplanen vill inte ungarna vara. På den stora gården skulle det finnas plats för tre fotbollsplaner.

Det finns en segregation i området med osynliga gränser mellan svenskar och invandrare. Sollentunahem och hyresgästföreningen har gjort olika försök att ordna aktiviteter där de boende kan mötas. Sådana aktiviteter är t e x Husets Dag som är en årlig fest för alla på Malmvägen, gemensamma utflykter och resor för hyresgästerna och julfester.

Hyresgästföreningen ordnar en hel del aktiviteter för att bryta isoleringen, t ex resor till en djurpark för familjer, barnfilm på Sollentuna bio. Allt till reducerat pris. Hyresgästföreningen subventionerar för att medlemmarna ska komma ut.

H. menar att mycket av passiviteten på Malmvägen är politikernas ansvar. Ingen från något parti engagerar sig i de problem som boende på Malmvägen har. Inga politiker visar sig där under valrörelsen.

H. är en av eldsjälarna i området, som bott på Malmvägen sedan 1992 och drog igång Hyresgästföreningen så att den blev aktiv igen. Ca 90% av medlemmarna är med i hyresgästföreningen men H. är ensam med sin bakgrund i styrelsen. ”Inställningen bland invandrare är att man inte organiserar sig”. Man engagerar sig inte och H. tror att isoleringen är huvudorsaken till detta.

4 Segregationens motsägelsefullhet

4.1 Utifrån- och inifrånperspektivet

I efterkrigstidens förorter har nya former av vardagsliv utvecklats på gott och ont. I denna process har som vi sett även Servicehuset på Malmvägen utvecklats till en hembygd för många. Utifrån studien framgår att den fysiska omgivningen där har värdefulla kvaliteter som bidrar till upplevelser av identitet och förankring. På Malmvägen är det de urbana kvaliteterna i förortsmiljön som är speciellt uppskattade: mötesplatserna i den gemensamma inomhusgången, ett slags vardagsrum med en reception, som områdets hjärta. Där finns också småbutiker och café, med tillfällen för samtal och dessutom lokaler för motion, bastu, hobbyverksamheter m.m. Området fungerar särskilt väl för ungdomar, äldre och handikappade, som är mer beroende av sin miljö och vistas mer i området.

Det viktiga som undersökningen visar är att det finns integrerande mekanismer i den byggda miljön, som fungerar men som inte syns. Av undersökningen framgår att segregationens motkrafterna finns just i de unika möjligheterna till möten och kontakter som den byggda miljön förmedlar där. Studien visar vidare att de som upplever ett utanförskap eller utsatthet är de som särskilt uppskattar dessa möjligheter till kontakter. De kvaliteter människor upplever i utformningen av den byggda miljön skapar en positiv atmosfär i området på Malmvägen. I det integrationsarbetet som pågår i området tenderar dessa motkrafter att osynliggöras.

Men resultaten visar samtidigt att den fysiska omgivningen försvårar för vissa människor att tillägna sig miljön och uppleva en identitet där. Det verkar vara svårt att värja sig mot det som arkitekturen förmedlar. Något som också försvårar tillägnelsen är upplevelser av historiens frånvaro på platsen, att utformningen av området och arkitekturen inte på något sätt knyter an till det som fanns där tidigare. I dessa fall blir, som framgått, identitets- och meningsskapandet svårt eller omöjlig. Omgivningen upplevs som en belastning, som tenderar att tömma vardagen på mening.

Resultaten visar på segregationens motsägelsefullhet. I den segregerade förorten finns både de som upplever identitet, förankring och hemkänsla och de som lever i socialt utanförskap. De lever sida vid sida men utan kontakt

sinsemellan. Hoten mot identiteten, som i vissa fall leder till utanförskap, finns både i relationerna till närmiljön i området och till det omgivande samhället. De har sin grund både i hur människor upplever sin omgivning och hur de upplever omvärldens syn på denna. Resultaten visar att upplevelser av den fysiska omgivning spelar en viktig roll i den identitetsskapande processen och att det finns en samverkan mellan ett inifrån- och ett utifrånperspektiv på den fysiska omgivningen.

En slutsats är att svar på frågor om vad det betyder att leva på den segregerade förorten villkor måste sökas på två nivåer samtidigt: den mening den har för dem som bor där och den mening den har för utomstående. Förortens mening är således en syntes av värden, föreställningar, upplevelser och erfarenheter, där inifrån- och utifrånperspektivet samverkar.

I en essä om livet på Malmvägen och hur det förändrats sedan 1970-talet beskriver Birgitta Holm situationen på följande sätt:

En strimma av kärlek går genom alla de här bilderna. En kärlek trots allt, trots beting, fulhet och förakt. Malmvägen är föraktat och förtalat, folk utifrån skyr det. Politikerna skyller på sjuttioalet och cyniska miljonprogram. Men jag undrar. Malmvägen är inte mer cyniskt tänkt än vad förvaringsboxar för människor överlag är, sedan mer än hundra år. Kanske var det till och med en ovanligt mänsklig vision. Ty trots avtappning av butiker och service, trots växande segregering och ökande misär, trots dåligt rykte och myndigheternas tummande på syfte och avsikter, trots allt har denna strimma av kärlek levt kvar.

Som en hemlig motståndskraft pulserar den genom väggarna, i en ständig kamp mot trötthet, förtvivlan, vanmakt hos inbyggarna. Var den hämtar sin styrka ifrån kan jag bara gissa. Från flickorna i Receptionen. Från de lokala butikerna som växer upp, finns ett tag, försvinner. Från själva mängden av människor, länder och språk. Från oss alla, från vårt okända inre?

Men hur länge orkar den? Malmvägen som jag har upplevt det har varit som en blundande vid en avgrund. Bara ett hemligt balansorgan har hållit det uppe, en paradoxal tillit. Men hur mycket påfrestning tål ett sådant balansorgan? En bit in på nittioalet började det skälva och frågan är hur länge det kan hejda ett fall.

I efterkrigstidens moderna miljöer finns flera hot mot de identitetsskapande processerna, och många miljöer har i likhet med denna en påtaglig brist på mening för dem som bor eller vistas där.

Många förortsbor upplever sig samtidigt marginaliserade och mindre värda. Att växa upp och leva i en segregerad förort kan leda till isolering från omvärld-

den.⁴⁶ Hembygden i miljonprogrammet är i de flestas föreställningsvärld en hembygd som inte finns – eller inte borde finnas. Om man hävdar att man vill bo där, då är man ingen. Det handlar om identiteten och att kunna skapa en positiv självbild i en omgivning där många mår dåligt av torftigheten.

4.2 Glappet mellan planering och vardag

Problemet med att återerövra vardagen handlar om arkitekturen och planeringen av den byggda miljön. De miljöer som skapas genom byggande och fysisk planering kan, som undersökningen visar, bidra till identitet och hemkänsla, men de kan också gå på tvärs mot det meningsfulla vardagsliv som människor själva söker skapa. Vardagslivsperspektivet på förorten har svårt att göra sig gällande på ett tillfredsställande sätt i planeringsprocessen.

Det finns fortfarande ett glapp mellan planerarnas syn på omgivningen och dess betydelse och den som förortsborna själva tillskriver den. Orsakerna kan sökas i otillräckliga kunskaper om förortens, det vill säga omgivningens och den byggda miljöns, betydelse för vardagslivet, men också i bristande planeringsförutsättningar. Det handlar om människosynen och om att kunna förena planeringens intentioner och handlingsformer med kunskaper om människors vardag.

I många planeringsuppdrag saknas en medvetenhet om vilken människosyn som ligger till grund för planeringen.⁴⁷ Varje uppdrag avspeglar en viss syn på de människor som ska bo och leva på platsen. Synen kan vara uttalad eller outtalad, men den finns där som en förutsättning för arbetet. Den människosyn som gör sig gällande i planerarens praktik, kan ses som ett uttryck för hur planeraren uppfattar människan och hennes behov i vardagslivet.

I efterkrigstidens förortsbyggande har intresset främst riktats mot det yttre i människors livsvillkor, såsom bostaden och bostadsområdets gestaltning. Det som skapar förutsättningarna för urbant liv och ger mening åt vardagen har däremot inte uppmärksamrats i samma utsträckning. Den människosyn som legat till grund för förortsplaneringen har oftast varit oproblematiserad och tagits för given. Andra orsaker till den dåliga överensstämmelsen mellan planering och vardag finns att söka i de planeringsmodeller som dominerat under efterkrigstiden.

4.3 Ett nytt planeringsparadigm

Idag finns behov av ett helt nytt planeringsparadigm istället för det moderna planeringsparadigm som legat till grund för hela efterkrigstidens förortsplane-

⁴⁶ Nordström, M. (1999) Platsens språklösa kultur. s.74.

⁴⁷ Se vidare Lilja, E. (1995): Människosyn i samhällsplanering. Rapport 1995:1, Nordplan, Stockholm.

ring, och som egentligen utformades som svar på industristadens problem. Framtidens planering måste bygga på helt annan grunder än denna moderna planering, där förorten var en del av visionen om det moderna samhället.

För närvarande pågår genomgripande förändringar av de värdehierarkier som kännetecknat det moderna projektet, där högsta värde varit framsteg. Denna gamla värdehierarki kan omöjligt ersättas med någon ny. Då blir det inte heller möjligt att ersätta visionen om det moderna livet med en vision som bygger på en enda livsstil. Idag är det svårt att föreställa sig något annat än en mångfald av livsformer vid sidan av varandra som ett uttryck för samhällets pluralism. Då blir också frågor om meningsskapande och gränser viktiga uppgifter.

Dagens snabba urbanisering och tilltagande segregation ställer planeringen inför nya utmaningar. Två problemområden står särskilt i fokus. Det ena är att förbättra människors möjligheter att leva med viss värdighet i sin vardagliga omgivning. Det andra är att stärka de boendes möjligheter att finna en identitet och att hantera främlingskap och social åtskillnad.

Om planeringen ska kunna bidra till detta måste den knytas till verkligheten och vardagslivet. Det är nödvändigt att överbrygga glappet mellan planering och vardag, något som kräver omsorg både om oss själva som mänskliga varelser och vår omgivning. Detta förutsätter större medvetenhet bland dem som planerar om vikten av de processer i vilka människor utvecklar relationer till den fysiska omgivningen.

Planeringen bör ske med humanistiska förtecken istället för tekniska. Mänskliga värden, lyhördhet för lokala kvaliteter och mångfald måste vara utgångspunkter. Häri ligger också ett ansvarstagande för det som är byggt dvs. respekt för den befintliga miljön. Kunskap om historiska samband och om den byggda miljöns betydelse är vital för att förstå det specifika, vad som är viktigt att bygga vidare på och vad som är viktigt att behålla.

Behovet av ny kunskap som underlag för planering är särskilt stort vad gäller segregerade förorter. Med den kunskap som vanligtvis tas fram idag får vi veta litet om de mänskliga kvaliteter och den mänskliga potential som finns i förorter som pekats ut som "utsatta". Allra störst är behovet av erfarenhetsbaserad kunskap om den fysiska omgivningens osynliga värden dvs. vad som ger mening och identitet.

Såväl planeringsstilen och planerarrollen behöver förändras. Bland den nya generationens planerare pågår en diskussion om planeraren som en "process-spelare". Nyckelordet idag är inte *acceptera* utan *generera*. Att planera är att starta förändringsprocesser i dialog med dem som är berörda. Framtidens planering måste lämna över mer till de boende själva och låta dem sätta sin egen prägel på miljön. Allt får inte vara färdigplanerat och ordnat från början. Det måste finnas frirum och möjligheter till initiativ från dem som bor och lever på platsen.

Slutligen behöver själva planeringsprocessen förändras. Planering i framtiden kanske kommer att handla lika mycket om vad som bör respekteras och lämnas orört som om vad som ska ändras. Här finns möjligheter att tillämpa lagstiftningen på ett annat sätt än hittills. Det går att göra planer som just beskriver vad, som är specifikt och värdefullt med utgångspunkt från ett vardagslivsperspektiv.

Det handlar i hög grad om att förenkla planeringen; att helt enkelt göra mindre. Planen kan sedan fungera som en ram med hållpunkter. Vid stadsplanering kan det kanske räcka med att ha omsorg om det offentliga och halv-offentliga rummet. I en plan kan ingå att göra något för att visa omsorg om förorten - att låta den visa sin identitet, vad den står för och vad som upplevs som positivt eller negativt. Allt måste ske på ett sätt som gör att människor känner igen sig.

Således behövs mer kunskap om den byggda omgivningens betydelse – en kunskap som inte endast är en komplettering av det materialistiskt deterministiska perspektivet. Den bör utgå från att människan är aktiv med en förmåga att tillägna sig och skapa mening i sin omgivning samt grundas på ett dialogperspektiv på relationen människa/omgivning.

För att fylla kunskapsluckorna om omgivningens betydelse måste sättet att se på omgivningen förändras. Istället för att begränsa sig till detaljfrågor om bebyggelsen eller bostadsområdet blir uppgiften att fånga upp vad som är specifikt i den urbana omgivningen och som utgör grundförutsättning för en fungerade vardag och som bärare av mening.

Planering är till sin natur tvärdisciplinär, men hittills har den sociala aspekten varit dåligt utvecklad. Framtida planering måste utgå från en förståelse av de dynamiska processer som utvecklas i relationen mellan människan och den specifika omgivning som en urban miljö utgör. De projekt i tid och rum som människor är involverade i, liksom de föreställningar de har om dessa projekt, måste respekteras. Planeringen bör med andra ord ha ett ”inifrånperspektiv” och ske med utgångspunkt från de kvaliteter människor själva upplever som betydelsefulla.

Framtida planering för att motverka segregation rör framförallt två problemkomplex. Det första har fokus på människans utsatthet och den fysiska omgivningens betydelse för den meningsskapande processen. Det handlar om att hantera de hot som finns mot identitetsskapandet och som i värsta fall kan leda till känslor av identitets- och platslöshet. Den andra uppgiften blir att hantera en ökad åtskillnad mellan människor både inom och mellan förorter. Risken är annars att främlingskapet slår rot eller fördjupas.

4.4 Planering för social hållbarhet

Begreppet ”hållbar social utveckling” har sin bakgrund i Riokonferensens Agenda 21 från 1992 med mål om långsiktigt hållbar utveckling för framtiden.

dens samhällsplanering. Brundtlandkommissionen utvecklade hållbarhetsbegreppet till att omfatta såväl ekologiska, ekonomiska som sociala förhållanden. Grundläggande är tankar om en bärkraftig "ekologiskt hållbar utveckling", som "tillfredställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina".

Det ekologiska kretsloppstänkandet har inspirerat till begreppet "hållbar social utveckling". Begreppen om hållbar ekologisk respektive social utveckling har samma historia och är nästan liklydande, vilket kan verka förvirrande. En närmare granskning av de två begreppen visar emellertid på viktiga skillnader.

Det ekologiskt hållbara är för det första möjligt att definiera generellt utifrån naturvetenskaplig forskning och därmed kan olika kriterier också tas fram för planering. Det socialt hållbara är däremot inte möjligt att definiera på samma sätt eftersom sociala och humanistiska värden i den byggda miljön och omgivningen ofta är unika, knutna till specifika platser och människor, liksom deras historia.

"Hållbar ekologisk utveckling" respektive "hållbar social utveckling" bygger egentligen på helt olika perspektiv vad gäller "hållbarhet" respektive "utveckling". I det ekologiska perspektivet står "hållbarhet" för naturens och mänsklighetens överlevnad och "utveckling" är detsamma som kretsloppsanpassning och resurshushållning. "Hållbar ekologisk utveckling" handlar med andra ord om att bevara, vidmakthålla och skydda ekosystem, ekoprocesser och befintliga miljöer från skadlig användning eller påverkan. Planeringen präglas ofta av att vara restriktiv och försiktig i avvägningen mellan bevarande och förändring.

I ett socialt perspektiv innebär "hållbarhet" inte endast att överleva, men att leva med en viss värdighet, att det finns vissa kvaliteter i ens liv och vardagliga omgivning. Forskning om människors förmåga att hantera utsatthet i olika miljöer visar att upplevelser av identitet och självkänsla är väsentlig. Den fysiska omgivningen är ett medel i denna process på gott och ont.⁴⁸ Segregationsprocessen som utarmar vissa miljöer kan bidra till större utsatthet.

I det mänskligt hållbara ligger också en längtan efter "det sköna", att det finns vissa estetiska kvaliteter i den fysiska omgivningen. Platser kan ha poesi.⁴⁹ Det sociala och humanistiska perspektivet på hållbarhet har även en historisk dimension. Platserns kvaliteter grundas ofta på historiska förutsättningar eller händelser, även om dessa inte alltid är synliggjorda.⁵⁰

Att kunna utvecklas och växa som människa och som medborgare ingår också i begreppet. "Hållbar social utveckling" handlar således om social dynamik mellan människor och platser, om möjligheter till aktiviteter och att till-

⁴⁸ En genomgång av forskning på området ges i "Människa och miljö" BFR G3:1996, Bygghälsningsrådet, för kvinnoperspektiv på byggd miljö och planering se "Hela samhället" del II, Rapport 1996:4, Boverket.

⁴⁹ "När jag var prins utav Arkadien", G. Printz-Pålsson, 1995, Bonniers.

⁵⁰ "The Power of Place", D. Hayden, 1995, MIT Press.

ägna sig och engagera sig i sin omgivning. Forskningen visar att mänsklig utveckling förutsätter såväl viss trygghet och stabilitet i närmiljön som oordning och konflikter.⁵¹

Erfarenheter från fältet visar att planering för hållbar social utveckling förutsätter en förändrad människosyn i planeringen på människa – omgivning och en förändrad planeringsprocess, som bygger på dialog med berörda.

En socialt hållbar utveckling människor – byggd miljö förutsätter att den byggda miljön ger möjligheter för individen att kunna utvecklas, inte i första hand som en enskild individ, utan som ingående i ett sammanhang av människor och fysisk struktur. En förutsättning för denna väv av relationer mellan människor – byggd miljö är människors egna aktiviteter och engagemang i sin vardagliga miljö.

Det gäller att arbeta med ett inifrån- perspektiv på ett sådant sätt att människors resurser stärks och mobiliseras. Försök visar att problembeskrivningar förstärker stigmatisering av förorten och gör människor kraftlösa. Fokus bör istället ligga på söka utvägar och satsa på de egna krafterna. Det är strategier som skapar möjligheter att handla.⁵²

Arbetet med att utveckla socialt hållbara miljöer kan också inrymmas i visionen om ”det renoverade folkhemmet”.⁵³ I denna vision finns fortfarande målsättningar om att åstadkomma tillväxt men i fokus står nu tillväxt i mänsklighet och i möjligheter att bestämma över sin vardag. I det renoverade folkhemmet finns inte resurser att bygga så mycket nytt. Istället blir det att förbättra och renovera det som finns och det ställer krav på att planera med människor.

Planeringsmålen i visionen om det renoverade folkhemmet är att skapa förutsättningar för socialt liv särskilt med tanke på att människor ska kunna mötas och skapa fungerande nätverk. Inspirationen kommer från Norditalien och Putnams studier av regioner som lyckats vända utvecklingen tack vare sina informella nätverk. I visionen ingår också mål om att skapa självtillit och tillit mellan människor. Enligt Putnam kan ingen utveckling ske utan tro på den egna förmågan, vilken också är en förutsättning för tillit till andra.

I sådana fall sammanvävs projekt som människor har med de föreställningar de har om sig själva och sin samtid samt drömmar om framtiden. Sådana lyckade exempel är fortfarande sällsynta mycket därför att det saknas en medveten människosyn som grund för praktisk planering.

⁵¹ Problematiken belystes bl.a. våren 1998 i ”Space and Identity – international seminars” på Arkitekturmuseet av psykoanalytikern C. Bollas med föreläsningen ”The Unconscious and Architectures of Space”.

⁵² Leif Hedtjärns föreläsning våren 1997 om de förnyelseprojekt i Norsborg och Alby, som han varit/är i ledningen för.

⁵³ Denna vision formulerades av fd. kommunalrådet Gun-Britt Sundström som grund för den översiktliga planeringen i Östersund, föreläsning våren 1997.

4.5 Människosyn och planering

Människosynen är sammanfattningsvis på en och samma gång en intellektuell och känslomässig förståelse av vad människan är och vad hon har rätt att förvänta sig.⁵⁴ I människosynens byggstenar finns både vad som är/ och bör vara. Våra föreställningar om människan är inte allmängiltiga utan förändrar sig och varierar från tidsålder till tidsålder. Vår syn på människan har förändrats i takt med att vår syn på naturen, på människan och på det övernaturliga förändrats.

Vår egen moderna människosyn har sina rötter från renässansen. Det var då som föreställningen om naturen som ideal ersattes med tanken om människan som naturens herre. Människans kunskap om naturen syftade inte längre till att hitta normer för tillvaron, utan till att behärska naturen för sina egna syften. I och med renässansen erfor människan att hon kunde skapa sitt eget öde och sin egen värld.⁵⁵ Människan upptäckte för första gången ett samband mellan de egna intentionerna, handlingarna och deras konsekvenser.

Den moderna människosynen fick konsekvenser för hur kunskapen om människan kom att utvecklas. Å ena sidan föddes en emancipatorisk, förlösande rörelse, som sökte efter gränserna för människans utveckling. Å andra sidan fanns de som menade att människan inte kunde klara den nyvunna friheten, utan att hon måste tämjas genom bildning och uppfostran.

Synen från renässansen till idag kan ses som en resa mellan allmakt eller vanmakt. Människan frigjorde sig från Gud och fylldes av allmakt, hon kunde och ville förändra världen och vetenskapen skulle ställas i hennes tjänst. Men ur allmakten föddes en känsla av övergivenhet, hjälplöshet och sårbarhet. Räddningen blev att förneka sitt inre och låta förnuftets logik ta över hjärtats logik.

En följd av detta synsätt blev att känslorna började förnekas och undertryckas. Känslor uppfattades som ett hot mot förnuftet. Enheten mellan kropp och själ upplöstes och jaget blev ett kontrollerande jag i en maskinliknande kropp.

Denna människosyn har varit tongivande ända in i vårt sekel. Den har varit ”materialistisk” och betonat det yttre framför det inre, förnuftet på bekostnad av det känslomässiga. Samhällsplaneringens praktik har utgått från denna människosyn och betonat det yttre, det materialistiska som utgångspunkt för planutformning och i bedömning av vad som ansetts vara problem.

4.6 Planerarroller och människosyn

Människosynen i planering har förändrats i takt med att planerarrollen förändrats. Den vanliga form för handling som utvecklats inom modern planering, har byggt på en rationalitet, som kan kallas instrumentell rationalitet som

⁵⁴ Temat behandlas i Lilja, E. (1995): Människosyn och samhällsplanering. Rapport 1995:1, Nordplan, Stockholm.

⁵⁵ Heller, A. (1981): Renaissance Man. New York.

uttryck för ett instrumentellt förnuft. I ett historiskt perspektiv framgår att denna handlingsmodell, liksom de roller, som utvecklats för planering, förändrats avsevärt.

Den moderna planeringens utveckling och de planeringsmodeller, som tillämpats kan sägas ha genomgått tre olika stadier.⁵⁶ Den moderne planeraren började utvecklas under det föregående århundradet. Ett utmärkt exempel på en företrädare för modern planering, som handlande utifrån instrumentellt förnuft, är Robert Moses, som under många år (från 1930-talet till början av 1960-talet) var chef för planeringen av New York. I Europa kan Le Corbusier ses som ett exempel på en instrumentellt rationell planerare och i Sverige, Uno Åhrén och Gregor Paulsson.

Den kritik av planering, som framfördes på 1960-talet som ”skriet från gatan”, hade ett stort inflytande på planerarna och planerarrollen började förändras.⁵⁷ Den instrumentella planerarrollen började ersättas med en ny planerarroll: Valfärdsskaparen. Denne kan ses som en symbol för det andra stadiet i planeringens utveckling inom ramen för välfärdsstaten, där praktiken fortfarande utgår från det instrumentella förnuftet.

Valfärdsskaparrollen har utvecklats och blivit den vanliga planerarrollen under de senaste 30 åren och den tillämpas fortfarande. Idag har rollen utvecklats in i ett dilemma. Den kritik som riktas mot välfärdsstaten är också en kritik mot välfärdsskaparrollen. Dagens kritik kan vara slutet på denna planering, precis som kritiken på slutet av 1960-talet var slutet för den instrumentella planeringsepoken. Debatten och kritiken av välfärdsstaten och dess praktik idag förebådar en ny planeringsepok; det tredje stadiet i den moderna planeringens utveckling.

Den nya planeraren och dennes roll, som nu håller på att utvecklas är inte styrd av ett instrumentellt tänkande. Det är en planering som är förankrad i de värden som finns i vardagslivet och den historiska traditionen på platsen, i regionen. Den nya planeraren är fortfarande rationell, men hans eller hennes rationalitet är grundad i praktiska livsformer, inte i abstrakta idéer.

Framtida planering för att motverka segregation rör framförallt två problemkomplex. Det första har fokus på människans utsatthet och den fysiska omgivningens betydelse för den meningsskapande processen. Det handlar om att hantera de hot som finns mot identitetsskapandet och som i värsta fall kan leda till känslor av identitets- och platslöshet. Den andra uppgiften blir att hantera en ökad åtskillnad mellan människor både inom och mellan förorter. Risken är annars att främlingskapet slår rot eller fördjupas.

⁵⁶ Lilja, E. (1993): ”The Modern Planner as a Seducer.” *GeoJournal* 30.4/1993.

⁵⁷ Berman, M. (1993): *Allt fast förflyktigas*. Lund.

4.7 Att planera för identitet

Att planera för identitet är att förbättra människors möjligheter att hantera de hot som finns mot vardagens meningsskapande. Den syn som framträder i senmodern vetenskap är att relationen människa/omgivning har komplicerats.⁵⁸ Människan är inte endast en varelse av kött och blod utan en individ som kan tillmätas bestämda värden. På samma sätt kan omgivningen tillmätas vissa värden, som kan bidra till att stärka eller undergräva individens självkänsla. Förorten, staden, bostaden grannskapet kan t.ex. skapa föreställningar om skötsamhet och respektabilitet. Den fysiska omgivningen kan på så sätt vara lika viktig som individens eget handlande. Det handlar om respekten för den egna personen och även ens närmaste.

Människans upplevelse av staden och den fysiska omgivningen tycks i hög grad vara färgad av hur hon upplever sin livssituation. Upplevelsen av det yttre rummet är relaterad till upplevelsen av "det inre rummet". Att känna sig respekterad och att få sin självkänsla stärkt är väsentlig i relation till omgivningen. Människans relationer till den fysiska omgivningen tycks i och med inflyttningen till städerna ha fått en tydligare existentiell dimension. Därtill kommer en, lika viktig, etisk dimension som förmedlas genom omgivningens estetiska gestaltning. Processen att tillägna sig och ta till sig den miljö man befinner sig i kan ge upphov till känslor av värdighet och respekt. Avgörande för om individen kommer att uppfatta sig själv som utsatt/icke utsatt är dels hennes egen syn på sig själv och sin omgivning, dels den syn som omgivningen förmedlar.

Omgivningen har samtidigt två dimensioner, och vi lever egentligen i två världar. Den ena är "den kroppsliga världen och den andra medvetandets värld, eller "meningsvärlden". Kunskapen om den kroppsliga världen är ofta omedveten och oreflekterad, men har sannolikt stor betydelse för vår begreppsbildning.⁵⁹ Vår omgivning har en text som är jämförbar med det mänskliga språket. Den kan förmedla både kunskapsmässiga och emotionella erfarenheter till oss. Kunskap om "meningsvärlden" är vanligtvis mer reflekterad i språket och utgör grund för begrepp både till vardags och i vetenskapen.

Vår vardagliga omgivning är fylld av ting, eller produkter, som på olika sätt utövar sin inverkan på oss dag efter dag, år från år. Det är inte tingen var för sig som ger tillvaron dess grundton, utan alla enskildheterna tagna tillsammans. Kanske har den moderna tekniken omgestaltat och omfördelat våra sinnesintryck? Kanske är det så att de föremål som omger oss ger signaler som går förbi tankeapparaten och skänker en annan livskänsla och andra stämningar än de naturliga och hantverksmässigt åstadkomna sändarna från förr? I varje

⁵⁸ Benhabib, S. (1992): *Situating the Self*. Polity Press. London, och Castells, M. (1997): *The Power of Identity*. Blackwell, Oxford.

⁵⁹ Hägerstrand, T. (1991): "Framtidens samhälle – samhällenas framtid" s.92 i Carlestam, G. & Sollbe, B. Om tidens vidd och tingens ordning. Texter av Torsten Hägerstrand. Byggforskningsrådet. Stockholm.

fall har den moderna teknikutvecklingen gjort produkterna i vår omgivning mindre rika på information. Modern teknik favoriserar vissa sinnesintryck och undertrycker andra, vilket gör att den estetiska sidan av tillvaron försummas. Denna utveckling gör att människans relation till omgivningen förändras i grunden. Hon får svårare att orientera sig och upplever lätt sin situation som förvirrande. Det sköra samspelet mellan omgivningens signaler och människans sinnen störs genom att tingen runt omkring henne blivit utslätade och utbytbara. Dålig omsorg om tillvarons estetiska sida rör således en alltmer utbredd likgiltighet för samspelet mellan våra sinnen och de produkter vi omger oss med till vardags.

En orsak till att människans relation till omgivningen eller det yttre rummet har blivit mer komplicerad är sättet att bygga bostäder.⁶⁰ Produktionen har industrialiserats och tidvis har våra bostäder till och med massproducerats. I denna process har bostaden reducerats till ett ting och relationen till de boende har blivit mer abstrakt. Rummen, liksom andra ting i vår omgivning, har förlorat en del av sin mystik och speciella laddning, vilket reducerat den byggda miljöns estetiska dimension.

En del av denna likgiltighet kan förstås mot bakgrund av hur moderniseringsprocessen förändrade relationerna mellan människa och omgivning och gjorde dem mer komplicerade och sårbara. För individen har detta inneburit en större utsatthet. Hon har blivit mer utlämnad till omgivningen för sitt eget menings- och identitetsskapande. Svårigheterna har också förstärkts på grund av den tilltagande boendesegregationen.

Att planera för identitet innebär att börja där människorna befinner sig, och att utgå från deras projekt och drömmar och det gemensamt skapade som finns i förortens vardag. Människan kan tillägna sig och ta del av miljön som den är, men hon kan också förändra den, sätta sina spår och lägga till värden som inte tidigare fanns. Detta innebär att hon kan vara med att skapa staden och förorten.

Rummet skapas genom olika möjligheter att referera och knyta an till det som redan finns. Det är nödvändigt för identitetsskapandet att dessa möjligheter erbjuds. Människor undviker att knyta an till hus eller platser som inte svarar mot deras inre. Likgiltighet kan vara uttryck för en rädsla att förblandas med fasaden och det som fasaden antyder. Därför kan den byggda miljöns yttre få stor symbolisk betydelse för självuppfattningen. Etik och estetik är i dessa fall sammanlänkade.

De budskap omgivningen förmedlar förefaller att ha lika stor eller till och med större betydelse än de värden som de boende själva tillskriver den. Den fysiska omgivningen kan fungera som hjälp att öka självkänslan. Men mycket negativa upplevelser av omgivningen kan istället bli en belastning för självaktningen.

⁶⁰ Heller, A. (1993): World, Things, Life and Home. Thesis Eleven, no 33.

4.8 Att planera för urbanitet

Att planera för urbanitet är att söka motverka geografisk, rumslig och social åtskillnad mellan människor. Grannskapsplaneringens förorter utgick från en gemenskap mellan grannar som bygger på en delad vision av grundläggande värden och principer. En sådan syn på gemenskap framstår som oförenlig med det moderna samhällets pluralism.

Grannskapsplaneringens gemenskap förutsatte att människor tillbringade mycket tid i sitt bostadsområde. Den förutsatte också att den offentliga sektorn fanns närvarande med sina sociala och kulturella institutioner. Detta fungerade fram till mitten av 1960-talet. Då började även kvinnorna och barnen lämna grannskapet under dagtid, och på helgerna åkte familjerna till sina fritidshus. Nedmonteringen av välfärdsstaten under 1990-talet har inneburit att grannskapets institutioner lagts ner eller fått minskade resurser. De få mötesplatser som funnits är därmed hotade eller försvinner.

Gemenskap med människor i omgivningen kan vara av olika natur. Den kan vara allt från nära grannrelationer till enbart hälsningskontakt. Somliga människor känner större gemenskap med den fysiska omgivningen och olika favoritplatser än med dem som bor intill. En senmodern syn på gemenskap måste omfatta hela denna skala. Den bör utgå från en annan syn på gränsdragningen mellan privat och offentligt än som hittills varit den gängse. Här har den kvinnliga kritiken bidragit till att ifrågasätta traditionella skiljelinjer. Ny-tänkande, som utgår från en förståelse av förortens urbanitet, måste till för att komma vidare med det moderna projektet.

Nya former av segregation hotar idag förorternas sociala liv till följd av allt större avstånd och åtskillnad mellan människor. Problematiken handlar till stor del om ensamhet och främlingskap, något som i sin tur har att göra med förorternas brist på urbanitet. De vardagliga naturliga mötesplatserna är få, vilket gör det svårt att få kontakt med andra i området för dem som så önskar.

Grannskapets ändrade förutsättningar gör också att människor har få anledningar att göra saker tillsammans. Särskilt gäller detta, vilket intervjuerna visar, dem som inte har barn.

Moderniseringen, där förortsbyggandet varit ett av de viktigaste inslagen, har inneburit en ökad individualisering. Relationerna avstånd/närhet har förändrats på det individuella planet, men även i vardagslivet. Urbaniseringen och flyttningen till förorterna ökade avståndet till grannarna och kvartersstadens traditioner löstes upp, vilket gör att många idag känner sig som främlingar i sin förort. Med urbaniseringen inträdde en helt ny situation genom att sambandet mellan fysisk och social närhet bröts. Människor lämnade invanda miljöer där alla visste vem som var vem. I och med förortsbyggandet ökade rörligheten och avstånden ytterligare.

Risken med ökade avstånd och åtskillnad mellan människor är att det uppstår missförstånd som leder till gränser gentemot omvärlden och gör att man sluter sig inåt.

Brist på kontakt och gemenskap gör att människor tenderar att flytta till omgivningar där de kan finna likar. Detta ökar segregationen utan att lösa de grundläggande problemen. Dagens intensiva diskussion om segregation visar att de försök som hittills gjorts att hantera bristen på gemenskap uppenbarligen inte fungerar. De tänkbara orsakerna är flera, t.ex. synen på främlingskap som möjligt att avhjälpa genom att blanda och utjämna i rummet. Men främlingskap låter sig inte definieras eller klassificeras på detta sätt. För att överbrygga avstånd och åtskillnad måste människor mötas, och det måste finnas en samtidighet i deras aktiviteter. Det är också nödvändigt att någon form av interaktion uppstår, dvs. man måste veta vad man ska "göra sedan".

En annan orsak till segregationen hänger samman med samhällets förändrighet och att den vardagliga omgivningen hela tiden förändras, t.ex. genom att människor flyttar. Det främmande och obekanta är därigenom ständigt närvarande. Det moderna samhällets problem är hur man ska kunna leva med det som är obekant och främmande. När detta inte lyckas kan det leda till försök att kontrollera det sociala rummet genom att utestänga "de andra". När interaktionen å andra sidan lyckas kan man lära sig något och utvecklas både på ett personligt och kulturellt plan.

Förorten kan skapa och frigöra individen på ett nytt sätt genom att sammanföra människor, föreställningar och tänkesätt. Detta har beskrivits som offentligheten i staden och förorten. Där det fungerar bra finns en gård att samlas på, kanske ett gårdskafé, en kvarterskrog, en park eller ett gångstråk. Kontakterna behöver inte nödvändigtvis leda till gemenskap för att upplevas som meningsfulla. Det kan räcka med att man hälsar på varandra, växlar några ord eller bara iakttar vad andra gör.

Offentligheten behöver inte vara bunden till offentliga platser. Den uppstår också i projekt och processer där människor agerar tillsammans med andra. Förorternas urbanitet blir därigenom speciellt intressant i diskussionen om möjligheterna att bryta segregationen och skapa mer socialt integrerade stadsdelar.

En uppgift för framtida planering blir att stärka olika slag av offentlighet och skapa arenor för interaktion, samtidighet och möten. En fungerande offentlighet kan avvärja hoten mot förorten och dess inre liv, dvs. att människor avskärmar sig från omvärlden och sluter sig inåt. Distans och osynlighet kan generera tystnad och alienation. Därför måste människor ges möjlighet att utbyta tankar och idéer genom kontakter med andra. Det måste också finnas ett visst utbyte mellan förorten och omvärlden av människor, ekonomi och kultur.

Går det att planera för offentlighet och urbanitet i efterkrigstidens förorter? I den förmoderna kvartersstaden fanns goda rumsliga, fysiska förutsättningar för ett urbant liv. När kvartersstaden efter andra världskriget slutade byggas upplöstes också dessa förutsättningar. Särskilt allvarligt var förstås att ölkaféer och andra mötesplatser försvann. Dessutom skedde en utglesning av antalet

människor genom att många fick råd att bo i större bostäder och inneboendesystemet miste sin betydelse.

Den rumsliga modell, grannskapsplaneringen, som legat till grund för utvecklingen innebar en försvagning av det offentliga livet. Gränsdragningen privat/offentligt ändrades på så sätt att det privata blev mer offentligt. Det skedde bland annat genom utbyggnaden av den sociala servicen med barn- och äldreomsorg. Det offentliga blev samtidigt mer privat. Mycket av människors sociala liv flyttade innanför hemmets väggar, något som en del sett som uttryck för kontroll och disciplinering. Trots detta tvekade inte människor att flytta till de moderna förorterna. För de flesta var det en fantastisk förbättring av vardagslivet. Studier av efterkrigstidens förorter visar, som vi sett, att de boende ofta har en positiv syn på dessa grannskapsförorter liksom på förorter från senare tid.

Under 1990-talet, alltsedan välfärdsstaten började bantas, har det offentliga i förorterna försvagats utan att ersättas av något annat. Förutsättningarna för det sociala livet har blivit sämre. Flera sociala och kulturella institutioner är idag hotade. Om utvecklingen fortsätter finns en risk att åtskillnaden mellan människor ytterligare ökar.

Att planera för urbanitet och därigenom stärka utvecklingen av en ny offentlighet blir en utmaning för framtiden. Under det senaste decenniet har diskussionen börjat på allvar om gatans och det offentliga rummet betydelse i vår vardagliga omgivning – en diskussion som i hög grad inspirerats av Jane Jacobs. Frågan är om gator och andra offentliga mötesplatser också kan bidra till att hantera och minska främlingskap.

De möten som sker på gatan och andra offentliga platser är av olika karaktär. Ibland kan man träffas utan att mötas, vilket kan vara nödvändigt t.ex. när man reser kollektivt. Att träffas utan att mötas innebär att den andre förvisas till bakgrunden. Hans närvaro blir irrelevant, främlingen förvisas till ouppmärksamhetens sfär inom vilken alla medvetna kontakter undviks. Det är detsamma som icke-engagemangets värld – ett tomrum som varken rymmer medkänsla eller sympati. Effekten av att träffas utan att mötas blir att det fysiska rummet hindras från att bli ett socialt rum med regler för engagemang och interaktion.

Möten i offentligheten kan också vara helt annorlunda och betydligt mer positiva. Då blir staden och förorten vital för den moderna människan genom att det är där, och endast där, hon kan lära sig hantera det främmande. I den urbana miljön har hon möjligheter att utveckla sin sociala kompetens.

När möten sker i den moderna staden och förorten skapas möjligheter att överskrida kulturens makt och vända människor utåt istället för inåt. Möten kan ge en upplevelse av ”det andra”, det annorlunda. Offentlighetens makt ligger i att omorientera människor genom upplevelser av olikhet och mångfald. Paradoxalt nog kan möten med det som är obekant och annorlunda mildra moderna människors utsatthet. Om upplevelser av komplexitet för-

svagas i vår omgivning blir vi andligen hotade. Vi måste, för att utvecklas som människor, lära oss hur komplexitet kan hanteras. I en urban omgivning blir detta möjligt.

Främlingar får genom att röra sig i stadens offentliga rum möjlighet att mötas, inte enbart träffas. Sådana verkliga möten kan ske i städer som moderniserats i samklang med de människor som bor och verkar där. Det finns städer som omöjliggör möten, trots att människor träffas. Vid framtida planering måste städer och förorter planeras på ett sätt som gör att verkliga möten underlättas.

Framtiden ligger inte i att utveckla en ny typ av verktygslåda för planering utan snarare om ett förändrat arbetssätt. Kunskapen om de meningsskapande processerna som grundläggande för människans relationer till den byggda miljön måste respekteras, liksom kunskaper om offentlighetens roll i hanteringen av främlingskap och utsatthet. En planering som betonar den byggda miljöns existentiella värden kan aldrig vara annat än en minimiplanering. Att göra den till en ny typ av mönsterplanering skulle innebära lika mycket kontroll och tillrättaläggande som en funktionalistisk planering.

Förändringar i framtiden handlar om att underhålla och förbättra de mänskliga kvaliteter som finns i den byggda miljön, särskilt i förorterna. Omsorg och respekt för miljön innebär också respekt för de människor som bor, arbetar eller vistas där, liksom för traditioner och livsstilar. Framtida planering handlar om att stärka människors identitet och göra det lättare för dem att knyta an till och tillägna sig sin omgivning. Framtiden handlar också om att planera för urbanitet genom att stödja utvecklingen av en offentlighet. Det kan ske genom att människor ges större möjligheter att göra saker tillsammans och att förutsättningar skapas för möten både inom förorten och med världen utanför. Att planera för identitet och urbanitet är enda sättet att motverka de nya former av segregation som utgör ett hot mot förorten.

Litteratur

- Andersen Skifter, Hans (1999): *Byudvalgets indsats 1993-98. Sammenfattende evaluering*. SBI Rapport 320. Statens Byggeforskningsinstitut. Hörsholm.
- Andersson, R.(1998): *Segregering, segmentering och socio-ekonomisk polarisering*. PfMI 2/98. Uppsala.
- Andersson, R. & Molina, I. (1995): *Etnisk boendesegregering i teori och praktik*. Arbetsrapport nr 112. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Arnstberg K-O (red.) (1999): *Segregationens konsekvenser. Texter från institutet för urbana studier*. Kulturgeografiskt seminarium 3/99, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.
- Bauman, Z. (1990): *Modernity and Ambivalence*. Oxford.
- Benhabib, S. (1992): *Situating the Self*. Polity Press. London.
- Benhabib, S.(1994): *Autonomi och gemenskap*. Daidalos.Göteborg.
- Berman, M. (1987): *Allt fast förflyktigas*. Lund.
- Berndt, H.(1991): "En sund själ i en vacker form." *Framtider* nr 3/91. Stockholm.
- Carling, M. (2001) "Älskade hatade förort – min hembygd." *Svenska Dagbladet* 3 juli 2001.
- Castells, M.(1997): *The Power of Identity*. Blackwell. London
- Dickens, P. (1990): *Urban Sociology*. New York, London
- Ehn, S. & Thiberg, S. (1988): *Sollentuna Servicehus. Utveckla Servicehuset – förslag till förvaltnings- och samarbetsformer för att stödja den sociala och kulturella mångfalden*. Rapport, KTH, Byggnadsfunktionslära.
- Flakheden, L.(1999): *Lokalområdet som strategi för en hållbar stadsutveckling. Fallstudier av tre danska exempel*. Institutionen för stadsbyggnad. Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg.
- Hall, P. (1993): "Forces Shaping Urban Europe." *Urban Studies*, Vol 30 (6) sid 883-898.
- Hayden, D.(1995): *The Power of Place*. MIT Press.
- Hela samhället*. Del II, Rapport 1996:4, Boverket.
- Heller, A. (1993): *World, Things, Life and Home*. Thesis Eleven, no 33.
- Heller, A. (1981): *Renaissance Man*. New York.
- Holm, B. (1998): "De går ut nian nu." I Bergkvist S. O. et al. (red): *Om orden fattar eld*. Sollentuna författarsällskap, Sollentuna.

- Hägerstrand, T. (1991): "Framtidens samhälle – samhällenas framtid." I Carlestam, G. & Sollbe, B. *Om tidens vidd och tingens ordning. Texter av Torsten Hägerstrand*. Byggforskningsrådet. Stockholm.
- Hägerstrand, T. (1991): "En otidsenlig betraktelse." I Carlestam, G. & Sollbe, B.: *Om tidens vidd och tingens ordning. Texter av Torsten Hägerstrand*. Byggforskningsrådet. Stockholm.
- Jacobs, J. (1961): *The Death and Life of Great American Cities*. London.
- Johansson, T. (1991): "Främlingar och främlingskap." Sid. 28 i Johansson, T. & Hallersted, G. (red.) (1996): *Främlingskapets anatomi*. Stockholm.
- Kristeva, J. (1991): *Främlingar inför oss själva*. Natur och kultur, Lund.
- Lilja, E. (1993): "The Modern Planner as a Seducer." *GeoJournal* 30:4/1993.
- Lilja, E. (1995): *Människosyn och samhällsplanering*. Rapport 1995:1, Nordplan, Stockholm.
- Lilja, E. (1998): "Arkitektur, kultur och identitet." *MAMA/Divan*, februari.
- Lilja, E. (1999): "Identitet och utsatthet i en segregerad förort." I *Segregationens konsekvenser. Texter från institutet för urbana studier*. Kulturgeografiskt seminarium 3/99, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.
- Lilja, E. (1999): "Visions of a Good Life in the Modern Suburb." I Ilmonen, M., Johansson, M. & Stenius, H. (eds.): *Helsinki – Berlin – Stockholm: 3 European Capitals Facing the Future*. Helsinki University of Technology Publications in Centre for Urban and Regional Studies, C 53, Espoo, Finland.
- Lilja, E. (1999): *Den ifrågasatta förorten. Identitet och tillhörighet i moderna förorter*. Byggforskningsrådet. Stockholm.
- Lilja, E. (2000): "Periferi och Identitet – den moderna förortens paradox." *Byplan* 02/00, Dansk Byplanlaboratorium, Köpenhamn, Danmark s. 46-54.
- Lilja, E. (2001): "Förorterna ska inte vara sovstäder." I *Stockholm at large*. Utställningskatalog, Färgfabriken, Liljeholmen, Stockholm.
- Madanipour et al. (eds) (1998): *Social Exclusion in European Cities: Processes, experiences and responses*. Jessica Kingsley, London
- Mazanti, B. & Plöger, J. (1999): "Stedet i plural – den suburbane zone." I *Sociologi i dag* nr 4/99.
- Merlucci, A. (1992): *Nomader i nuet*. Daidalos, Göteborg.
- Molina, I. (1997): *Stadens rasifiering*. Geografiska regionstudier nr 32, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Människa och miljö*. BFR G3:1996, Byggforskningsrådet, Stockholm.
- Nordström, M. (1999): "Platsens språklösa kultur." I *Segregationens konsekvenser. Texter från institutet för Urbana Studier*, red. K-O Arnstberg. Kulturgeografiskt seminarium 3/99, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet
- Printz-Påhlsson, G. (1995): *När jag var prins utav Arkadien*. Bonniers Prop. 1997/98:165.

- Rådberg, J. (1988): *Drömmen om atlantångaren. Utopier & myter i 1900-talets stadsbyggande*. Stockholm.
- Sassen, S. (1991): *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton, New Jersey.
- Sennett, R. (1990): *The Conscience of the Eye*. New York.
- Sennett, R. (1998): *The Corrosion of Character*. Norton, New York.
- Sennett, R. (1999): "Growth and Failure: The New Political Economy and its Culture." I Featherstone M. & Lash, S. (eds): *Spaces of Culture*. Sage, London.
- Simmel, G. (1903): "Storstäderna och det andliga livet." I Simmel, G. (1981): *Hur är samhället möjligt?* Göteborg.
- Skantze, A.. (1996): *Tillhörighet och främlingskap*. Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen.
- Social atlas över Stockholmsregionen*. Rapport 4/2000. Regionplane- och trafikkontoret, Stockholm.
- SOU 1989:67: *Levnadsvillkor i storstadsregionerna*. Underlagsrapport från storstadsutredningen.
- SOU 1990:20: *Välfärd och segregation i storstadsregionerna*. Underlagsrapport från storstadsutredningen.
- SOU 1990:36: *Storstadsliv – rika möjligheter men hårda villkor*. Storstadsutredningen.
- SOU 1007:61: *Att växa bland betong & kotor*. Ett delbetänkande om barns och ungdomars uppväxtvillkor i storstädernas utsatta områden, från Storstadskommittén.
- SOU 1997:118: *Delad stad*. Storstadskommitténs slutrapport.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990): *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Sage, London.
- Tonboe, J. (1994): *Rummets sociologi*. Akademisk forlag, Aalborg.
- Torsson, B. (1991): "Arkitekturens alldaglighet." *Tidsskrift för arkitekturforskning* Vol.1, No 2.
- Utvecklingen i storstadssatsningens 24 bostadsområden 1997-2000*. Integrationsverkets rapportserie 2001:9. Integrationsverket, Norrköping.
- Van Kempen, E. (1994): "The Dual City and the Poor: Social Polarisation, Social Segregation and Life Chances." *Urban Studies* Vol.31. Issue 7.
- Werne, F. (1987): *Den osynliga arkitekturen*. Lund.
- Zerlang, M. (1994): *Litterær arkitektur*. Arbejdsrapport 1. Center for Urbanitet og Aestetik, Köpenhamn.
- Öresjö, E. (1996): *Att vända utvecklingen*. Rapport nr 57, SABO Utveckling, Stockholm.

Otryckt material

Invandrarprojektet. Slutrapport. Februari 1997. Sollentuna kommun.

Kommunplan för Sollentuna. Antagen av kommunfullmäktige i april 1998.
PM för servicehus. Upprättad i maj 1967. Vattenbyggnadsbyrån VBB.
PM ”Sollentuna centrum väster järnvägen”. Vattenbyggnadsbyrån VBB 1967.
Servicehuset i Sollentuna – en boendeundersökning. Sollentuna kommun 1975.
Slutrapport från Kommunstyrelsens beredningsgrupp för vuxna. 1997-05-06.
Udelepp Lundberg, C., Cedrenius, B. & Larsson, H.: *Slutrapport från Kommunstyrelsens beredningsgrupp för vuxna. 1997-05-06.* Sollentuna kommun.